

HRVATSKA ĆIRILICA U GLAGOLJSKIM MATIČNIM KNJIGAMA ZAPADNO OD KRKE

Marko RIMAC

znanstveni novak / asistent

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest i Zavod za hrvatsku povijest

Ivan BOTICA

znanstveni novak / asistent

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest i Zavod za hrvatsku povijest

UDK 003.349(497.5)

U radu se govori o postojanju, uporabi i značenju hrvatske ćirilice u glagoljskim matičnim knjigama s područja zapadno od Krke. Autori su se u istraživanju ograničili na glagoljske matične knjige Zadarske nadbiskupije i Ninske biskupije te su u njima, što uz pomoć literature što iz vlastita istraživanja, pronašli nekoliko zapisa o obredu krštenja te podosta marginalija na hrvatskoj ćirilici. Povod za istraživanje i rad bio im je navod Branka Fučića (1987.) da su demarkacijsku liniju glagoljice i ćirilice, postavljenu na tokove rijeka Vrbasa i Krke, pomicala migracije stanovništva u ranome novom vijeku. Takvi bi im zapisi mogli biti jedna od smjernica za razrješavanje podrijetla stanovništva sjevernodalmatinskoga priobalja i otočja. Jesu li ti pisani tragovi zaista odraz ranonovovjekovnih migracija, jesu li oni trag podrijetla novodoseljenoga stanovništva iz nekih istočnijih područja ili su tek potvrda suživota hrvatske višepismenosti?

Ključne riječi: hrvatska ćirilica, glagoljica, matične knjige.

1. Fučić kao nadahnuće i poticaj

Matične su knjige vrelo od tisuća i tisuća upisa u kojima se zrcale životi naših predaka. Fascinantna su dokumentacija o čovjeku razapetu između života i smrti u uvijek iznova ponavljanim ciklusima života novih i novih naraštaja.¹ Povjesničar demograf nastoji ih ubaciti u

koordinatni sustav te statističkim izračunima, grafičkim prikazima i »opisima dugoga trajanja prevladati dominaciju krivulje smrti nad krivuljama vjenčanja i rađanja«.² No na marginama matičnih knjiga redovito se pojavljuju crtarije, krivulje, mrlje, tragovi drugačije tinte, obrisi različita pera, pokoje nevažno slovo, razumljiva ili nerazumljiva riječ, isto ili drukčije pismo ili jezik. Takve igre anonimna pera povjesničar demograf u svom radu gotovo i ne opazi.

1 U Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu do 2003. snimljeno je 19.655 matičnih knjiga (oko 2.580.000 snimaka) sa zapisima nastalim u Republici Hrvatskoj između 1516. i 2003. godine (Kolanović 2006, 139).

2 Bertoša 2000, 350.

Njegova će se pozornost i mašta sasvim sigurno probuditi nakon što pročita navod Branka Fučića (1987.) da su »*demarkacijsku liniju glagoljice i ćirilice*«, koja je na temelju najstarije srednjovjekovne spomeničke baštine postavljena na tokove rijeka Vrbasa i Krke, »*pomicale migracije stanovništva u ranonovovjekovnom razdoblju*«. ³ Tada će se povjesničar demograf prisjetiti kako je u matičnim knjigama nailazio na neuobičajena pisma i kako je u glagoljaškoj župi s isključivo glagoljskim inventarom susretao latinične pa čak i ćirilčne zapise, riječi i slova. Latinični ga zapisi ne bi trebali iznenađivati zbog pripadnosti župa zapadnomu kršćanstvu, ali će se pred ćirilčnim slovima, riječima i zapisima neizbježno zaustavljati kao pred kakvim zagonetkama. Mogao bi se uživjeti u ulogu Branka Fučića, velikoga lovca na kamena slova, te se osjetiti pozvanim da svima otkriva nešto što je do tada bilo neotkriveno. Jesu li ti naoko nebitni tragovi ipak odraz ranonovovjekovnih migracija, jesu li oni trag podrijetla novodoseljenoga stanovništva iz nekih istočnih područja?

2. Pečat prošlosti kao zalog budućnosti

Kopneno područje zapadno od Krke, koje se tijekom srednjega vijeka gotovo uvijek nalazilo u glagoljičnoj i latiničnoj pisanoj domeni, ⁴ s ranonovovjekovnim je osmansko-mletačkim ratovima drastično izmijenilo svoj politički, društveni, ekonomski, demografski, vjerski, kulturni i jezični obris u odnosu na hrvatsko srednjovjekovlje. ⁵ No ti i takvi prošlosni fenomeni na

hrvatskome povijesnom prostoru nisu izuzetci jer je hrvatska povijest ispresijecana mnogim i raznim povijesnim diskontinuitetima. Hrvatska se geopolitički nalazi u sjecištu orijentalno-balkanske, mletačko-mediteranske i austrijsko-srednjoeuropske civilizacijske domene, a samim time i na graničju dogmatski različite kršćanske interpretacije. Sve se one u međusobnom uvažavanju, ali i suprotstavljanju višestoljetno privlače i podvlače te na taj način oblikuju hrvatski povijesni prostor. Svjedočanstvo križišta jest i hrvatska raznolikost pisama koja se na materinskome jeziku kronološki javlja kroz glagoljicu, hrvatsku ćirilicu i latinicu, ali i povremeno kroz grčki alfabet i arabicu. Do spoznaje da je pismovni troplet fundus hrvatskoga identiteta došlo se posrednim putem mnogobrojnih znanih i neznanih promicatelja hrvatske baštine te pregalačkim znanstvenim istraživanjem nekoliko naraštaja znanstvenika. Nezahvalno bi bilo navesti njihova imena jer bi se neumitno izostavili mnogi i mnoge s kojima se desetljećima slaže i polagano kristalizira prethodno navedena tvrdnja.

No, hrvatska je znanost i kultura još daleko od konačnih spoznaja, a pogotovo od popularizacije i »brendiranja« ćirilice kao zasvjedočena »*hrvatskoga pisma*«, kako se navodi u prijepisu Poljičkoga statuta iz 1665. godine, ⁶ koje je s ra-

mletačkih ratova s depopulacijom Dalmacije i ratnom ekonomijom u ranome novom vijeku. Za daljnji pregled i proučavanje povijesti ranonovovjekovne Dalmacije pogodna je također njegova bibliografija o Dalmaciji i Dubrovniku u ranome novom vijeku (Vrandečić 2007, 75-77).

3 Fučić 1987, 26.

4 Nazor 1987b, 125-132; Fučić 1997, 280-281; 2000, 127-129; Nazor 2000, 290-293; Malić 2000, 302-303, 310-316.

5 Moaćanin 1999, 64-74; Vrandečić 2007, 19-31. Vrandečić donosi sažet prikaz dinamike osmansko-

6 Nazor 2000, 290; [Zelić-Bučan 1961, 8-9]. Glagoljaš don Ilija Jurčević iz Duvna, školovan u glagoljaškom sjemeništu u Priku, 1808. godine u pismu svomu prijatelju i makarskomu kanoniku Ivanu Pavloviću Lučiću navodi: »*Kad mi pišete, ako je moguće, pišite slovima arvackim*«, misleći pritom na hrvatsku ćirilicu (Kovačić 2001, 114).

zličitim intenzitetom i na različitim povijesnim prostorima najmanje osam stoljeća supostojalo s ostalim hrvatskim pismima. Zbog nedovoljna znanja i promidžbe ćirilice kao dijela hrvatske pisane baštine hrvatsku ćirlicu nerijetko prate znanstvene neistine i stereotipi koji su dijelom refleksija na dnevnopolitičke i nedavne držav-nopolitičke okvire.⁷ Stoga ne iznenađuje da hrvatske ćirilice nema među dvadeset pet jezika i slovopisa s pridjevom »*hrvatski*« – čak ni u nekoj od njezinih povijesnih i znanstveno-ideološki stvorenih inačica (pismo arvacko, ćirilica, bukvice, poljičica, naša glagoljica, divkuša, bosanska azbuka, bosanska ćirilica, bosanska bukvice, hrvatsko-bosanska ćirilica, bosančica, bosanica, bosansko-dalmatinska ćirilica, zapadna ćirilica, bosanička azbuka, hrvatska ćirilica itd.)⁸ – na plakatu proslave datuma 1. rujna 2008. godine kada je s kodom *hrv* kao jedinom preporučenom oznakom i za bibliografsko i za terminološko označivanje hrvatskoga jezika stiglo i dugo očekivano međunarodno priznanje hrvatskoga jezika.⁹

7 Pišući o tom problemu, don Slavko Kovačić navodi kako pokušaje da se ćirilici silom nametne pridjev »*srpski*« podupiru »*s hrvatske strane i neki pojedinci skućena i isključiva duhovnog obzorja*«. Taj se vrstan crkveni povjesničar i poznavatelj hrvatske ćirilice (poljičice) pritom propituje, zar pisma koja su »*sredstva kulturne komunikacije, čak kada su i potpuno istoga tipa, ne bi smjela pripadati svim narodima koji su se njima u svojoj povijesti služili ili se i sada služe*«, odnosno zar pismo »*ljude i narode baš mora razdvajati i suprotstavljati*« (Kovačić 2001, 117).

8 O stereotipima i znanstvenim činjenicama koje prate ćirlicu i glagoljicu u suvremenoj hrvatskoj recepciji, v. Damjanović 1995, 5-16. O međusobnom »posuđivanju« naziva glagoljice i ćirilice, v. Nazor 2000, 291-292.

9 http://www.nsk.hr/UserFiles/Image/medjunarodno_priznanje_hrvatskog_jezika.png, pristup ostvaren 22. II. 2010. Spomenimo i to da je plakat objavljen pod motom: »*Po jeziku narodi gospoduju, kada im ga oduzmeš – sluguju! Fran Kurelac*«.

Ravnopravno i neravnopravno supostojanje, ali i povremeno i stalno prožimanje glagoljične, ćirilične i latinične pismenosti u trojezično implementiranoj hrvatskoj riječi višestoljetna je baština hrvatske kulture, ali i jedinstvena pojava na europskome kulturnom arealu.¹⁰ Dok su glagoljica i ćirilica tijekom 19. i 20. stoljeća izgubile korak s vremenom te postale dijelom prošlosti, latinična pismenost, ujedno i najmlađa na materinskome jeziku,¹¹ posljednjih je stotinu i pedeset godina postala isključivim pismom hrvatskoga jezika. Glagoljica je svoje zlatno doba pisanoga svjedočanstva proživljavala tijekom čitavoga srednjega i djelomice ranoga novog vijeka te se polagano u hrvatskoj riječi gasila tijekom 19. i početka 20. stoljeća.¹²

Glede ćirilice, tragovi se pismenosti fragmentarno pojavljuju već na najstarijim hrvatskim glagoljskim spomenicima (Krčkom natpisu,¹³ Kninskom ulomku,¹⁴ Plastovskom ulomku,¹⁵ Bašćanskoj ploči,¹⁶ drugomu od Jurandvorskih ulomaka,¹⁷ Supetarskom ulomku¹⁸ itd.),¹⁹ što je ozbiljna indicija da se taj grčki slovopis prilagođen slavenskomu jezičnom uzusu pojavio ubrzo nakon vala ćirilometodskih slavenskih misija koje su prema srednjoeuropskome području mogle ići preko bizantske Dalmacije.²⁰ Ćirilica

10 Hercigonja 1994, 6-7, 49.

11 Malić 2002, 35-56.

12 Hercigonja 2009, 9-172.

13 Fučić 1982, 223.

14 Fučić 1982, 214.

15 Fučić 1982, 281.

16 Fučić 1982, 46, 58.

17 Fučić 1982, 65.

18 Fučić 1988, 55-62.

19 O prožimanju glagoljice i ćirilice: Nazor 1987a, 78-83; Damjanović 1995, 20-21; Nazor 2000, 289-297; Damjanović 2004, 77-78.

20 Petrović 1988, 5-54.

se samostalno potvrđuje tek u 12. stoljeću,²¹ što se vremenski poklapa s posljednjim bizantskim političkim valom na hrvatskome povijesnom prostoru. Istodobno je prisutna, bez imalo pisana diskontinuiteta u narednim stoljećima, u srednjovjekovnoj Bosni. U službi je diplomacije i ekonomskih transakcija dubrovačke srednjovjekovne komune prema balkanskom zaleđu. Na srednjovjekovnome se hrvatskom prostoru ćirilica intenzivirala tek u kasnome srednjem vijeku potpomognuta i impulsom iz srednjovjekovne Bosne. Od 14. stoljeća uobičajila su se ćirilička slova, doduše na rijetkim sačuvanim mjestima,²² na stećcima zapadno od Neretve,²³ a od 1430-ih ćirilično je pismo prisutno u hrvatskoj riječi franjevaca opservanata u samostanima u zapadnim krajevima Bosanske vikarije, svećenika glagoljaša srednjodalmatinskoga područja te nekih plemenitih i neplemenitih rodova i institucija poglavito iz srednjovjekovnoga Hrvatskoga kraljevstva (*Acta Croatica*). Hrvatska se riječ krajem srednjega vijeka znala zapisivati na ćirilici čak i na Pagu, o čemu svjedoči molba paškog svećenika ninskomu biskupu Jurju Divniću za ređenje nekih klerika.²⁴ Iako se na prvu stječe dojam da je srednjodalmatinski (poljički i makarski) kulturni areal držao kontinuitet ćirilične pismenosti još od najstarijih samostalnih potvrda, činjenica je da se ćirilica kao samostalno pismo počela ondje potvrđivati tek u 15. stoljeću.

S osmanskim je vlašću u Krčkom i Kliškom sandžaku, koji su bili oformljeni na današnjem hrvatskom teritoriju, ćirilica stekla položaj jednoga od službenih pisama međudržavne korespondencije s ranonovovjekovnom mletačkom

Dalmacijom. Naš letimičan uvid u fondove mletačke uprave u Dalmaciji zaista potvrđuje činjenicu da je hrvatska ćirilica bila jedno od pisama diplomatske komunikacije Osmanskoga Carstva s Mletačkom Republikom,²⁵ ali i činjenicu da je ćirilična pismenost u razdoblju osmanske vlasti cvala na području cijeloga Krčkog sandžaka obuhvaćajući današnje Ravne kotare, Bukovicu, Pozrmanje, osmansku Liku i Podgorje.²⁶ Buduća istraživanja tek trebaju ustanoviti intenzitet, opseg i podrijetlo uporabe hrvatske ćirilice na tom prostoru i tom vremenu.

Ipak, nositelji ćirilične pismenosti u ranonovovjekovnoj Dalmaciji bili su svećenici glagoljaši stare Splitske nadbiskupije i nekadašnje Makarske biskupije te franjevci Franjevačke provincije Bosne Srebrene.²⁷ Najviše su i najduže uz ćirilično pismo bili vezani upravo glagoljaši spomenute Splitske nadbiskupije. Franjevci Bosne Srebrene, čiji se teritorij na zapadu više-manje poklapao s teritorijem Osmanskoga Carstva, intenziviraju ćiriličnu upotrebu u 17. stoljeću, možda čak i s blagoslovom samoga Rima koji je računao da će se objavljivanjem i širenjem crkvenih knjiga na ćirilici dolaziti i do lakše komunikacije s nekatolicima i nekršćanima u protureformacijskom duhu.²⁸ Promjenom državne vlasti, ali i vjerske i kulturne ideologije nakon stjecanja mletačke »najnovije stečevine« (*Acquisto Nuovissimo*) u Dalmaciji, franjevci se sve više latiniziraju, od 1735. se izdvajaju u no-

21 Nazor 2000, 291.

22 Katić 1954, 131-169; Petričević 1981, 273-284; Alduk 2008, 44-55.

23 Grubišić 1978; Šimić 2009.

24 Runje 2005, 18.

25 DAZD, Generalni providuri za Dalmaciju i Albaniju (*Provveditore generale in Dalmazia ed Albania*); DAZD, Mletački Dragoman (*Dragomano Veneto*).

26 Usp. Ljubić 1878, 7-19. U fondu »Generalni providuri za Dalmaciju i Albaniju« u DAZD-u nalazi se popriličan broj ćiriličnih dokumenata mletačkih i osmanskih kršćanskih podanika primjerice s područja Vinjerca i Podgorja (bez sumnje nije slučajno da je riječ o područjima naseljenim Bunjevcima).

27 Kovačić 2001, 113.

28 Usp. Krasić 2009, 157-158.

vu Franjevačku provinciju Presvetog Otkupitelja, te od druge polovice 18. stoljeća u potpunosti napuštaju ćiriličnu (bosaničnu) pisanu praksu.

Ćirilica se više-manje geografski opet ograničila na svoj početni prostor unutar teritorija institucionalnih domena Makarske biskupije i dijela Splitske nadbiskupije te je faktično nestala iz uporabe tijekom 19. stoljeća s posljednjim živućim đacima Glagoljaškoga sjemeništa u Priku koje je nasilno ugašeno 1820. godine.²⁹ Otada se u Dalmaciji učila samo latinica, a sa stvaranjem prve Jugoslavije i novija ćirilica istočne varijante. Na kraju valja spomenuti da je uporaba hrvatske ćirilice živjela u nekim poljičkim obiteljima tijekom 20. stoljeća te da je smrću Matuke Mandalinić 1993. godine umrla i posljednja osoba u hrvatskoj povijesti kojoj je poljičica, odnosno hrvatska ćirilica bila prvotno materinsko pismo.³⁰

3. Zapisi na hrvatskoj ćirilici zapadno od Krke

Zapisi na hrvatskoj ćirilici u matičnim knjigama zapadno od Krke, kako je naslovljen ovaj rad, ne bi se mogli uspješno pronaći da nije bilo literature ponajprije od svećenika glagoljaša s teritorija Zadarske nadbiskupije: Vladislava Cvitanovića, Ante Marije Strgačića, Petra Vlasanovića i

Sl. 1. Teritorij lijevo od Krke s mjestima u kojima je zabilježena uporaba hrvatske ćirilice³¹

Amosa Rube Filipija, ali i objedinjujućeg popisa glagoljskih kodeksa don Pavla Kere. Također su nam poticajni bili radovi strastvenih istraživača hrvatskih pisama, hrvatske povijesti i kulture: don Krste Stošića, Benedikte Zelić-Bučan, Grozdane Franov-Živković i fra Petra Runje. Ni izbliza nam nije namjera zanemariti nemjerljive nam poticaje od znanstvenika koji su se u svojim radovima doticali teritorija zapadno od Krke, od Ivana Milčetića, Luke Jelića preko Vjekoslava Štefanića do Branka Fučića, Anice Nazor, Eduarda Hercigonje i mnogih drugih.

»Don Vlado Cvitanović iz Iža veloga, župnik u istome mjestu, pričao mi je u Zadru 1956. god. kako je on na području zadarske biskupije skupio oko četrdeset bosančicom pisanih zapisa«, piše Benedikta Zelić-Bučan na 16. stranici svoje omanje, ali za ulazak u svijet hrvatske ćirilice u Dalmaciji kapitalne knjige *Bosančica ili hrvatska ćirilica u srednjoj Dalmaciji* (¹1964. i ²2000.). Danas možemo samo nagađati postoje li uopće ti Cvitanovićevi ćirilični zapisi jer ih on, osim poje-

29 Zelić-Bučan 2000, 21.

30 Kovačić 2001, 115.

31 Zelić-Bučan 2000, 25.

dinačno, ne spominje u svojim radovima (1949., 1951., 1955., 1957., 1960., 1963., 1974.) koji su nam upravo bili polazišna literatura za traganje. Od velike su nam pomoći bili i popisi glagoljskih knjiga don Ante Strgačića (1951., 1959.) i don Pavla Kere (2008.). Ćirilični zapisi u glagoljskim matičnim knjigama zapadno od Krke, nađeni u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu i Državnom arhivu u Zadru, vjerojatno nisu cjeloviti jer nije napravljeno sustavno istraživanje u Nadbiskupskom arhivu u Zadru.

Prije same analize i reinterpretacije prikupljenih zapisa, postaviti ćemo još jedno pitanje: zašto su u obzir uzete baš glagoljske matične knjige s teritorija današnje Zadarske nadbiskupije? Zadarska je nadbiskupija kroz cijelo vrijeme mletačke vladavine držala pod jurisdikcijom kvarnerske biskupije (Krčku, Rapsku i Osorsku), dokazane glagoljaške sredine, u koje su glagoljaški poticaji dolazili i iz njihova središta u Zadru. Početkom 17. stoljeća gotovo sve su župe Zadarske nadbiskupije upisivale podatke u matice na glagoljici.³² U župama i institucijama Zadarske biskupije od kasnoga srednjeg vijeka pa do 1973. godine živjela su i djelovala najmanje 2372 svećenika glagoljaša.³³ Glagoljica je u Zadarskoj nadbiskupiji bila u svakodnevnoj upotrebi do 1825., a u liturgiji do 1927. godine.³⁴ Konačan udarac glagoljici u Dalmaciji zadala je tzv. Giambertijeva okružnica iz 1887. godine kojom je Bečki dvor zabranio glagoljanje u Dalmaciji. Bilježi se podatak da je u Zadarskoj nadbiskupiji krajem 19. stoljeća još samo pet župa ustrajavalo u glagoljanju.³⁵ Danas je poznato oko 430 glagoljskih kodeksa

iz sedamdesetak župa Zadarske nadbiskupije.³⁶ Tomu bi se popisu još mogli pridodati neki kodeksi kao što su Berlinski misal Bartola Krbavca, Klimantovićevi zbornici iz Berčićeve zbirke i tako dalje.³⁷ Konačno, Zadarska je nadbiskupija prva na hrvatskome povijesnom prostoru, zahvaljujući nadbiskupu Muziju Calinu (1555. – 1566.),³⁸ počela provoditi propis Tridentskoga koncila iz 1563. godine o vođenju matica krštenih i vjenčanih u svim župama Rimokatoličke crkve. Tako se došlo do spoznaje da matična knjiga krštenih u Olibu, s datumom upisa 23. studenoga 1565. godine,³⁹ uz glagoljsku maticu sa susjedne Silbe, u kojoj je na kurzivnoj glagoljici zapisana okružnica nadbiskupa Calina iz 1565. godine,⁴⁰ spada u naše najstarije sačuvane matične knjige. Budući da su matične knjige opća pojava zapadnoga kršćanstva u kojima se zapisničara ne obavezuje kojim će pismom ili jezikom upisati matični podatak, a iz svega se navedenoga očituje da je Zadarska nadbiskupija bila *najglagoljskija* hrvatska crkvena pokrajina jer je gotovo 80% njezinih župa vodilo matične knjige upravo na glagoljici,⁴¹ bilo je očekivano da upravo glagoljske matične knjige Zadarske nadbiskupije budu predmetom potrage za mogućim ćiriličnim zapisima u duhu tropismenoga i trojezičnoga prepleta.

Naše se istraživanje, nepoznato na samome početku, svelo u konačnici na »*usku teritorijalnu*

32 Cvitanović 1955, 80-81.

33 Cvitanović 1974, 146.

34 Cvitanović 1974, 134.

35 Bezić 1973, 200-201.

36 Kero 2008.

37 V. <http://www.croatianhistory.net/etf/zadargl.html#cvit>, pristup ostvaren 13. II. 2010.

38 Jelić 1906, 27-28; Cvitanović 1955, 79; Sopta 2004.

39 Tekst okružnice nadbiskupa Calina v. Cvitanović 1955, 83.

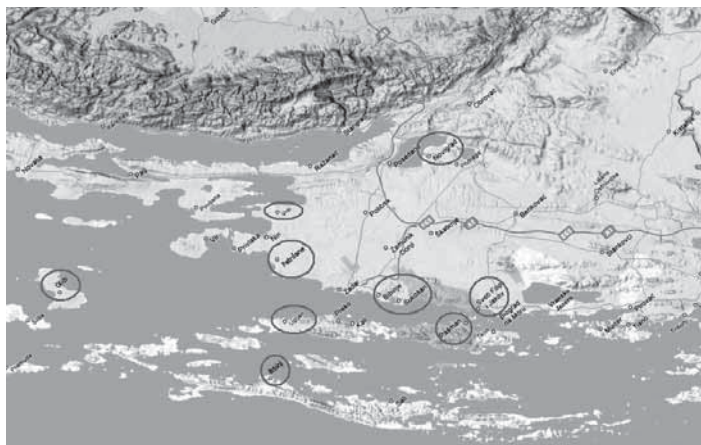
40 Kero 2008, 116.

41 Superlativ *najglagoljskiji* kao i neke netom spomenute ideje nalaze se na mrežnoj stranici koju vodi Darko Žubrinčić (<http://www.croatianhistory.net/etf/zadargl.html#cvit>, pristup ostvaren 13. II. 2010.).

ogrlicu mletačke stare stečevine» (*Acquisto Vecchio*) oko područja pod osmanskom vlašću (v. *Slika 2*), na prostor koji je tijekom ranoga novog vijeka trpio najmanji kulturni i demografski diskontinuitet, ali i prostor koji je imao stalne demografske doticaje i nadopunjavanja s područjem pod osmanskom vlasti.⁴² Glagoljske matične knjige zapadno od Krke u kojima smo pronašli zapise na hrvatskoj ćirilici pripadaju župama ili mjestima preko kojih prelazi granična crta između srednočakavskoga i južnočakavskoga dijalekta.⁴³ Sve su župe, osim Novigrada, Petrčana i Vrsi koje su povijesno pripadale Ninskoj biskupiji, bile pod jurisdikcijom Zadarske nadbiskupije. Riječ je o sljedećim mjestima u abecednom slijedu: Bibinje, Brbinj, Novigrad, Olib, Pašman, Sukošan, Sveti Filip i Jakov, Ugljan i Vrsi (v. *Slika 2*). Budući da je to područje odvajkada areal glagoljične i latinične pismenosti, lokalna bi se i mjestimična pojava ćirilice mogla tumačiti na dva različita načina: već spomenutim Fučićevim navodom da su ćirilicu »pomicala migracije stanovništva u ranonovovjekovnom razdoblju«,⁴⁴ što je vidljivo i u jezičnome uzmaku čakavštine pred štokavštinom,⁴⁵ ili pak konstatacijom da je ćirilica na teritoriju glagoljične i latinične pismenosti tek potvrda suživota hrvatske višepismenosti.

4. Arhivi, faksimili, transliteracija

Budući da su ćirilični zapisi doneseni abecednim slijedom župa u faksimilu, nije učinjena

Sl. 2. Župe u čijim su glagoljskim matičnim knjigama pronađeni zapisi na hrvatskoj ćirilici⁴⁶

transkripcija koja u nekim tekstovima bilježi možda stvarni ili pretpostavljeni izgovor dotičnoga zapisivača. U transliteraciji ćiriličnih slova u latinična nastojala su se poštivati tekstološka načela hrvatske filologije, ponajprije da se izbjegnu nesporazumi oko grafijskih inačica današnjih slova i da se transliterirani tekst uvijek može vratiti u izvornik.⁴⁷ Dok su kratice razrješavane u oblim zagrada, dotle su nerazumljiva mjesta, slova i riječi obilježavani upitnikom u uglatim zagrada. Unatoč tomu što su predlošci većinom pisani *in continuo*, riječi su se radi preglednosti odvajale, a one koje su rastavljene na kraju retka obilježavale su se znakom -.

Najviše problema u slijeđenju načela »slovo po slovo« bilo je kod slova *šta*, *jat* i *đerv*. Slovo *šta* zbog nesigurnosti u čitanju (*št*, *šč*, *č*) razrješavalo se kao *š*. Budući da se samoglasnik *jat* na sjevernodalmatinskome čakavskom teritoriju glasovno reflektira ikavsko-ekavski i ikavski, dakle neujednačeno, nije se razrješavao, nego se prenosio u latiničnom znaku *ê*. Međutim, *jat* se razrješavao

42 Mayhew 2008, 185-226; Rimac – Mladineo 2009.

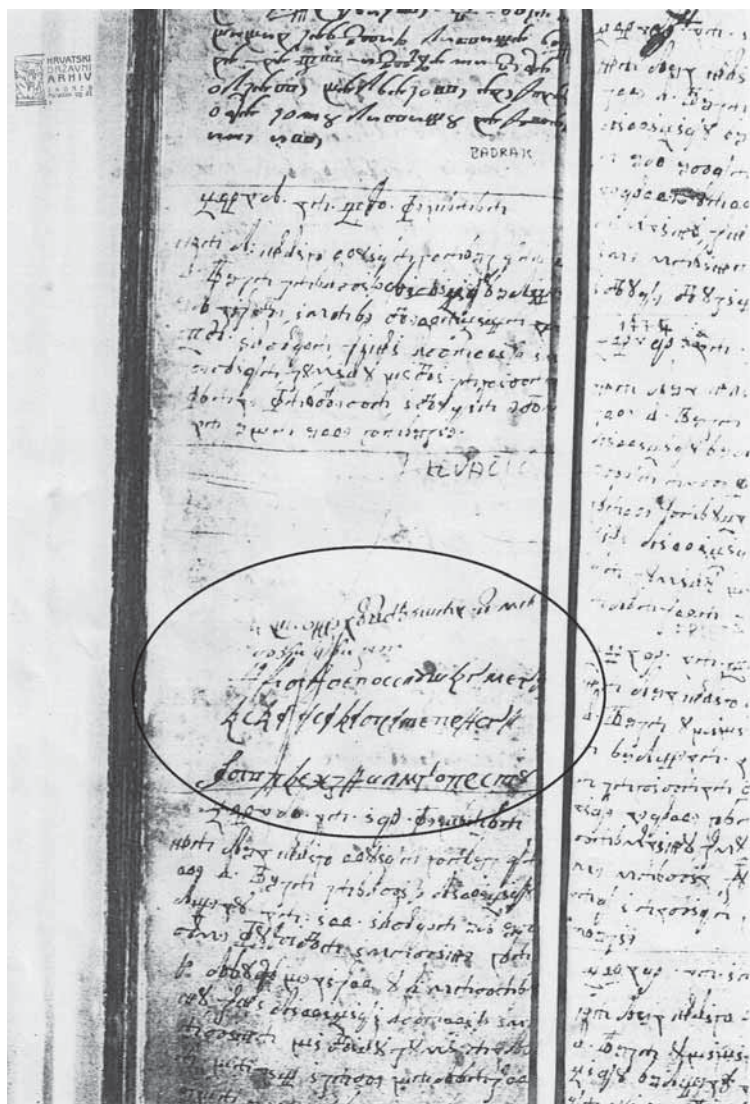
43 Lisac 2009, 95-96, 139-140.

44 Fučić 1987, 26.

45 Lisac 2009, 16.

46 Satelitska snimka preuzeta je s mrežne stranice <http://maps.google.com/>. Radi dojma prostornosti postavljena je u ravninu u odnosu na Jadransko more.

47 Zelić-Bučan 2000, 51-57; Vončina 2006, 24-41.

slovom *j* na onim mjestima gdje je nadomještao konsonant *j*. Budući da je slovo *đerv*, koje je poznato samo grafijskomu sustavu zapadne (hrvatske i bosanske) ćirilice, u sjevernodalmatinskom jezičnom arealu imalo trostruku glasovnu vrijednost (*đ, ć, j*), moralo se razriješavati jedinstvenim latiničnim znakom *č*.

Na kraju, zahvaljujemo svim djelatnicima Državnoga arhiva u Zadru, Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu i Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu na susretljivosti bez čijeg razumijevanja za objavu naše baštine ne bi ni bilo ovoga rada.

i bi je poslušan [s?] m[?]
s [?]
i i bio e posslušan meni
d(o)sada i sada brate prisni
a b v g d e ž z i k l m n o p r s t u

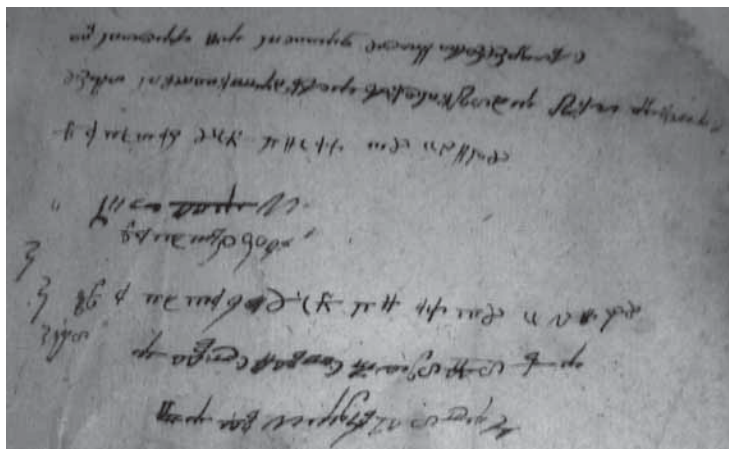
5. Hrvatska ćirilica u glagoljaškim župama zapadno od Krke

Bibinje

Bibinje je priobalno mjesto neda-leko od Zadra koje je zbog stalne osmanske prijetnje tijekom 16. stoljeća doživjelo stanovit demografski i kulturni diskontinuitet. Stoga je trag hrvatske ćirilice u Bibinju važan za hipotezu o pomjeranju demarkacijske linije između glagoljične i ćirilične pismenosti jer današnji Bibinjci uglavnom potječu od doseljenika iz unutrašnjosti koji su se naselili na najstarijoj mletačkoj stečevini nakon Ciparskog rata.

Na 188. stranici *Glagoljske Matice krštenih od god. 1713. – 1825.* župe Bibinje, u koju se do 1805. godine zapisivalo isključivo na kurzivnoj glagoljici,⁴⁸ nalazi se ćirilični zapis u tri retka. Riječ je o kodeksu koji se čuva u Nadbiskupskom arhivu u Zadru, a mikrofilmiran je u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Donosimo fotokopiju mikrofilma navedene stranice.

Osim što na snimci možda nedostaje i po-koje krajnje slovo, sama je poruka ćiriličnog

to pisah ja Petar Usiĉ iz Kuklice
u kući poštovanoga gospodina dom Lovre
ja Petar Us(i)ĉ pisah tu knigu
bi tam
ja Petar Us[!]
ja Petar Us(i)ĉ pi(s)ah tu knigu
zĉi[?]
a to se zove ĉirilica
ja to Marko pisah

zapisu nejasna i zagonetna. Što se dade iščitati? Oko 1771. godine bibinjski je zapisivaĉ napisao »bratu prisnom« da mu je bio poslušan »dosad i sada«. Da ta poruka uputitelju i upućenom svojevremeno nije bila itekako vaŹna, ne bi je napisao ĉak dvama razliĉitim grafijskim sustavima – na glagoljici i hrvatskoj ĉirilici. Bibinjski je zapisivaĉ pritom ĉak napisao ĉirilicnu azbuku kako bi navedeni zapis mogli razumjeti i oni koji ĉe kasnije listati matičnu knjigu, a same ĉirilice neće poznavati.

Brbinj

Brbinj je malo mjesto na Dugom otoku u kojem je postojala stoljetna tradicija proizvodnje soli. Upravo je ta ekonomska aktivnost, potpomognuta stoĉarstvom, vinogradarstvom i ribarstvom, razlogom da je Brbinj jedno od najstarijih mjesta zadarskoga otoĉja koje se kao posjed benediktinskoga samostana sv. Krševana u Zadru spominje 1195. godine.⁴⁹ Brbinjska crkva sv. Kuzme i Damjana nalazi se na temeljima crkve iz starohrvatskoga doba. Od inventara je vrijedno spomenuti da posjeduje dva kasnosrednjovjekovna kriŹa te glagoljske matice (1601.

– 1812.) i jedanaest glagoljskih kodeksa.⁵⁰ U Arhivu HAZU-a ĉuvaju se odlomci najstarije brbinjske matične knjige *Glagoljski odlomci Matice krštenih* (1602. – 1613.) i *Matice vjenĉanih* (1601. – 1613.). Na zadnjoj je stranici saĉuvanoga kodeksa, naopako u odnosu na ostatak rukopisa, ispod vizitacijske ovjere upisan sljedeći glagoljsko-ĉirilicni zapis.

Iz teksta je vidljivo da su se ĉirilicnim slovima, nepoznatima u dugootoĉkom kraju i općenito u zadarskom arhipelagu, poigravala dvojica ili trojica zapisivaĉa kao da su se natjecala tko će uspješnije napisati poruku u drukĉijem slovoписu. Igru slovima započeo je Petar Usiĉ koji je rodom iz Kukljice na otoku Ugljanu. On se pohvalio, najprije na svojoj glagoljici, a onda i na priuĉenoj ĉirilici, da je »tu knjigu« pisao »u kući poštovanoga gospodina don Lovre«. Nakon što je anonimni zapisivaĉ neuspješno pokušao prepisati njegovo ime i prezime, u tome je do nekle uspio Marko koji je na materinjskoj grafiji, glagoljici, napisao još i to da se ta za njih egzotična grafija naziva *ĉirilica*.

Tko su bili don Petar Usiĉ, don Lovre i Marko? Najspominjaniji don Petar Usiĉ mogao bi biti Źupnik koji je mogao Źupnikovati

49 Obad 1995, 9-14.

50 Šematizam ZDN 2005, 133-134.

u Brbinju između 1598. i 1601. godine jer se u popisu brbinjskih župnika upravo u tom periodu ne navodi nijedno ime.⁵¹ Naime, »*dom Lovre*«, kod kojega je don Petar Usić pisao matičnu knjigu, najvjerojatnije je don Lovre Hrižić koji je od 1602. do 1607. bio brbinjski župnik, tj. upravo u razdoblju nastanka matične knjige.⁵² Marko je nepoznat te se ne može ni tvrditi, ali ni zaniijekati da je bio don Petrov i don Lovrin suvremenik. Ako bi se prihvatila pretpostavka da je don Petar Usić bio brbinjski župnik na prijelazu stoljeća, onda bi se i datacija ostataka brbinjske matične knjige mogla pomaknuti sa 17. u 16. stoljeće te bi joj se time još više istaknula važnost kao jedne od naših najstarijih matičnih knjiga.

Novigrad

Da je Novigrad mjesto bogate prošlosti, svjedoči registar Graditeljske povijesno-kulturne baštine Republike Hrvatske u kojem se iz ovoga grada nalazi čak deset spomenika graditeljstva.⁵³ Najznamenitiji je spomenik Fortica, ranonovovjekovni mletački kaštel na srednjovjekovnim hrvatskim temeljima, koji je oblikovao i oblikuje urbanu sliku Novigrada. Novigrad je mjesto mletačke »stare stečevine« (*Acquisto Vecchio*) u kojem se tijekom 17. stoljeća možda i najsnažnije osjećao migracijski val stanovništva iz zaleđa, osobito iz Pozrmanja, Krbave i Like, s teritorija koji je oduvijek gospodarski i politički oblikovao priobalni prostor Novigradskoga mora. U kodeksu *Glagoljska Matica krštenih Novigrada od god. 1662. – 1693.* nalazi se dvadesetak upisa krštenja muslimanskoga stanovništva zarobljena za Kandijškoga rata (1645. – 1669.) ali i iz

kasnijega vremena iz Udbine, Vakufa, Vrbnika i Bilaja.⁵⁴ U kodeksu *Glagoljska Matica vjenčanih u Novigrada od god. 1667. – 1692.* zabilježena su dva vjenčanja, jedno 1667. a drugo 1692., u kojima je mladenka nekoć bila »*stare vire*« i jedno vjenčanje 1686. na kojem je mladenka nekoć bila muslimanske vjere.⁵⁵ Valja znati da su se pod »*starom virom*« u crkvenim i civilnim izvješćima 17. stoljeća podrazumijevali malobrojni katolici, »*stari kršćani ili Hrvati*«,⁵⁶ Ličkoga sandžaka koji u vrijeme osmanske vlasti nisu imali organizirane katoličke zajednice ili župe.⁵⁷ O »*starim kršćanima*« senjsko-modruški biskup Sebastijan Glavinić piše papi 1692. godine da su skroz neuki u vjeri, »*da se među mnogim tisućama jedva koji od njih znade prekrižiti jer ondje već 200 godina nije bilo svećenika niti ih danas ima*« i to da imaju volje »*da ih se poučava u vjeri*«. ⁵⁸ U zadnjem desetljeću 17. stoljeća još su se dvije muslimanke podrijetlom iz Like krstile kako bi se mogle udati za katolika.⁵⁹ Zabilježene su u latiničnoj *Matici vjenčanih od god. 1693. – 1719.* s kojom je novigradska

54 Kero 2008, 63.

55 Kero 2008, 64.

56 Sladović 1856, 29, 33.

57 Bogović 2003, 16-17.

58 Bogović 2003, 17. U srbijanskoj je historiografiji i dalje uvriježeno mišljenje da u Lici i Krbavi uopće nije bilo katoličkog stanovništva i da su prvi katolici nakon oslobođenja od Osmanlija bili pokršteni Turci (usp. Dabić 2000, 128). Dokumenti iz Arhiva Kongregacije za širenje vjere u Rimu, Ratnoga arhiva u Beču (fond Gradačke komore), Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu (fond »Generalcommando carlostadiensis«) iz 17. stoljeća uvjerljivo pobijaju te i takve navode (usp. Bogović 2003, 16-18).

59 Njihova je odluka također i rezultat obveze jer je 30. ožujka 1690. car Leopold obvezao sve muslimane na oslobođenom teritoriju da se pokrste (SHK III/1889, 395-396; Bogović 2003, 18), a do 1696. godine na području Like i Krbave bilo je kršteno 882 muslimana (SHK III/1889, 28).

51 Ivančev 1995, 37.

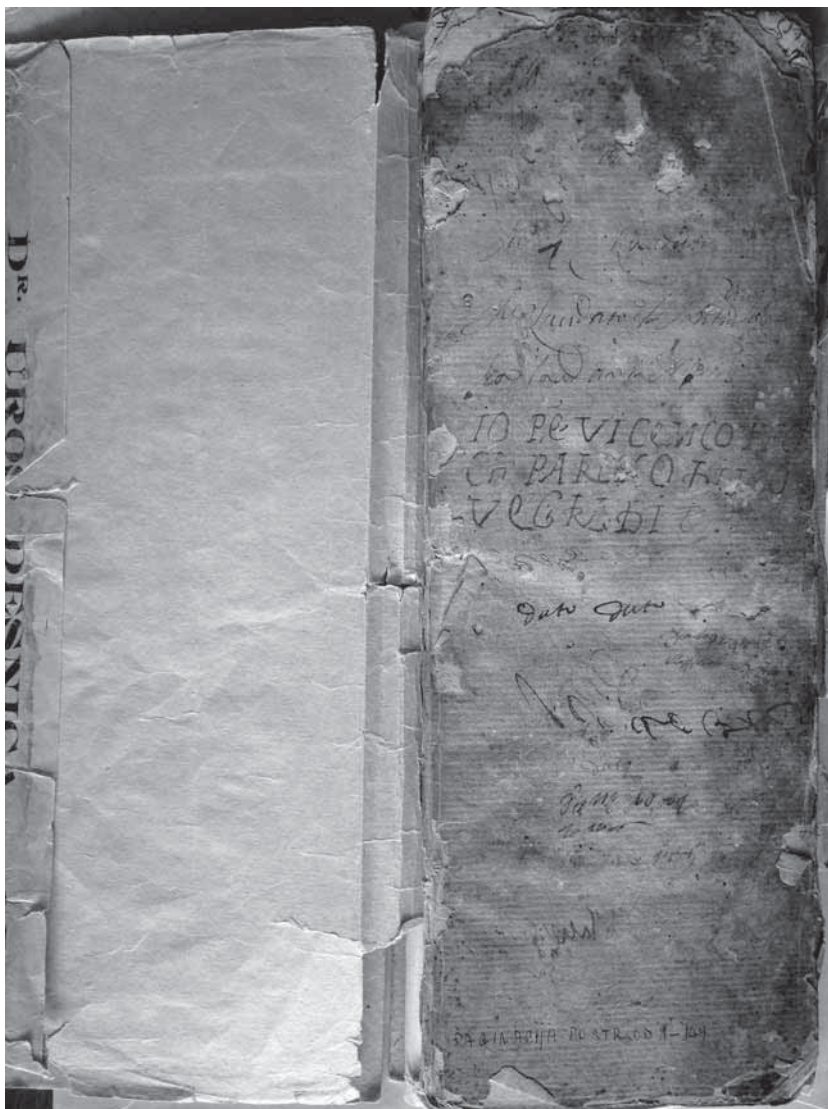
52 Bianchi 1879, 67; Ivančev 1995, 27.

53 http://www.zadarska-zupanija.hr/sl_glasnik/glasnici/2006_17glasnik/003.pdf

župa, kao uostalom i većina župa Ninske biskupije, prestala s upisivanjem u matične knjige na glagoljici.⁶⁰

Unatoč ovim zanimljivim konfesionalnim i migracijskim naznakama, u Novigradu se neočekivano malo zapisivalo na hrvatskoj ćirilici. Nju nalazimo tek na naslovnoj i podosta išaranoj stranici već spomenutoga kodeksa *Glagoljska Matica krštenih Novigrada od god. 1662. – 1693.*, koji se čuva u Državnome arhivu u Zadru, jer su se na glagoljici, latinici i ćirilici na hrvatskome, latinskome i talijanskome jeziku ispisivali neki novigradski župnici.⁶¹

Nakon što je dom Mate Ugarković glagoljicom napisao »u ime Boga i Divice«, vjerojatno je odmah potom hrvatskom ćirilicom pridodao »u ime Boga«. ⁶² Zašto nije napisao još »i Divice«, teško je odgonetnuti te možemo pretpostaviti da nije bio siguran bi li poruku točno uspio napisati.

Olib

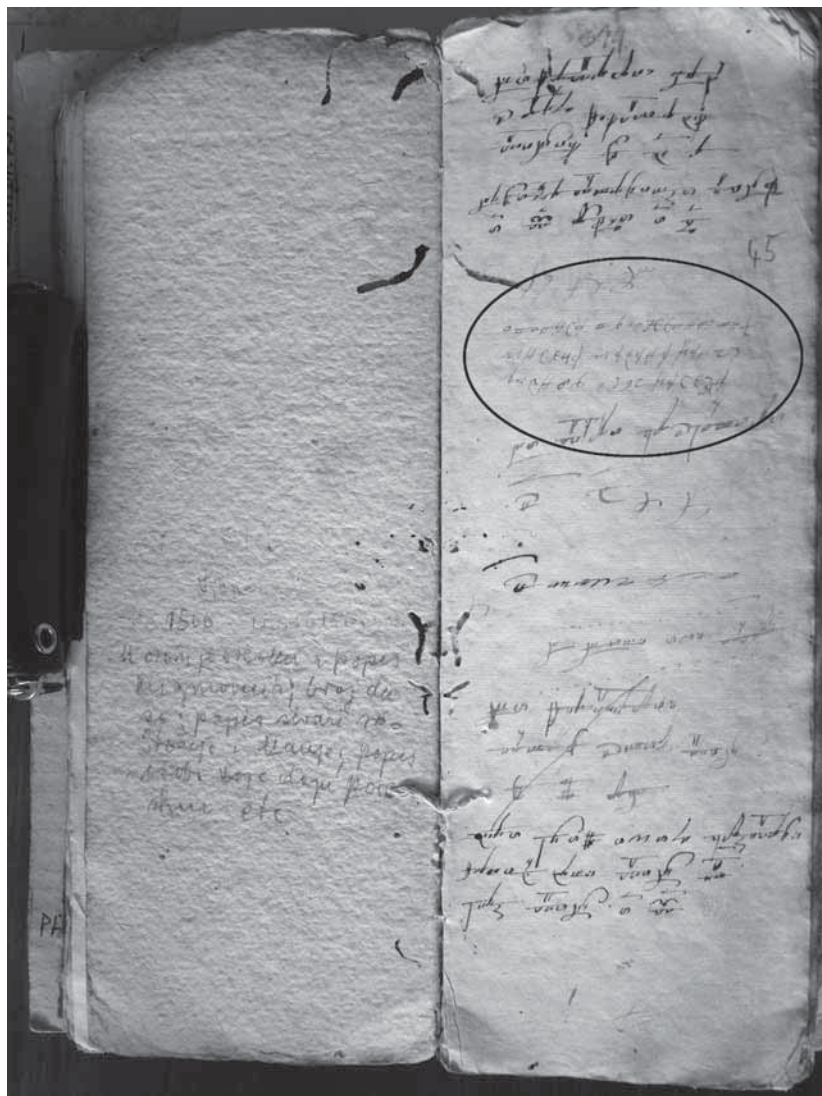
Kad se statistički znade da je Olib u petostoljetnoj prošlosti dao najviše duhovnih zvanja (svećenika glagoljaša) u Zadarskoj nadbiskupiji,⁶³ onda je očekivano da je taj neveliki sjevernodalmatinski otok na granici s kvarnerskim arhipelagom gajio osobitu ljubav prema glagoljici i glagoljaštvu. O tome svjedoči čak 28 olipskih glagoljskih kodeksa od 16. do 19. stoljeća koji su

⁶⁰ Kero 2008, 64.

⁶¹ Kero 2008, 63.

⁶² Kero 2008, 63.

⁶³ Cvitanović 1974, 146.

ovo pisa vuko žepinović
miseca marana dan 23
u olibu 1592 da se zna

vjenčanih u Olibu od god. 1566. – 1613., koji se čuva u Državnome arhivu u Zadru, a natpis se nalazi na njegovoj 45. stranici. Budući da su dosad na nj upozoravali vrsni poznavatelji glagoljice (Vladislav Cvitanović, Pavao Kero), gotovo se očekivano u transliteraciji pojavljuje pogrešno čitanje: »Ovo pisa vro Ožepijević miseca marana dan 23 u Olibu 1592. Da se zna«.⁶⁴ Pažljivim uvidom u spomenuti zapis potrebno je ispraviti spomenutu transliteraciju zbog pogrešne asocijacije nekih ćiriličnih grafema na glagoljične. Cvitanović je zbog sličnosti oblika ćiriličnoga grafema *u* s glagoljičnim grafemom *r*

se sačuvali do danas.⁶⁴ Osim toga, olipska je župa jedna od glagoljaških župa s najduljim kontinuitetom vođenja matičnih knjiga na glagoljici (u kontinuitetu od 1560. do 1806. godine).⁶⁵ Zanimljivo je da je upravo u olipskome glagoljskom arealu, koliko je naravno do danas poznato, nastao najstariji zapis na hrvatskoj ćirilici u nekoj od glagoljskih matičnih knjiga zapadno od Krke. Riječ je o kodeksu *Glagoljska Matica*

krivo prepisao ime upisivača kao *vro*, a očito ga je ćirilično *no* zavelo na glagoljični grafem *j*, iz čega mu je proizašlo prezime *Ožepijević*, a riječ je o prezimenu *Žepinović*.

Olipski je ćirilični zapis najstariji dakle zapis na hrvatskoj ćirilici u glagoljskim matičnim knjigama zapadno od Krke. Napisao ga je 23. ožujka 1592. godine svećenik glagoljaš imenom Vuko Žepinović.

Sljedeći važan ćirilični zapis, ponajprije za točniju dataciju matične knjige, nalazi se na po-

⁶⁴ Kero 2008, 64-80.

⁶⁵ Šematizam ZDN 2005, 221.

⁶⁶ Kero 2008, 70.

č.h.k.z. 1627.

ive ledra

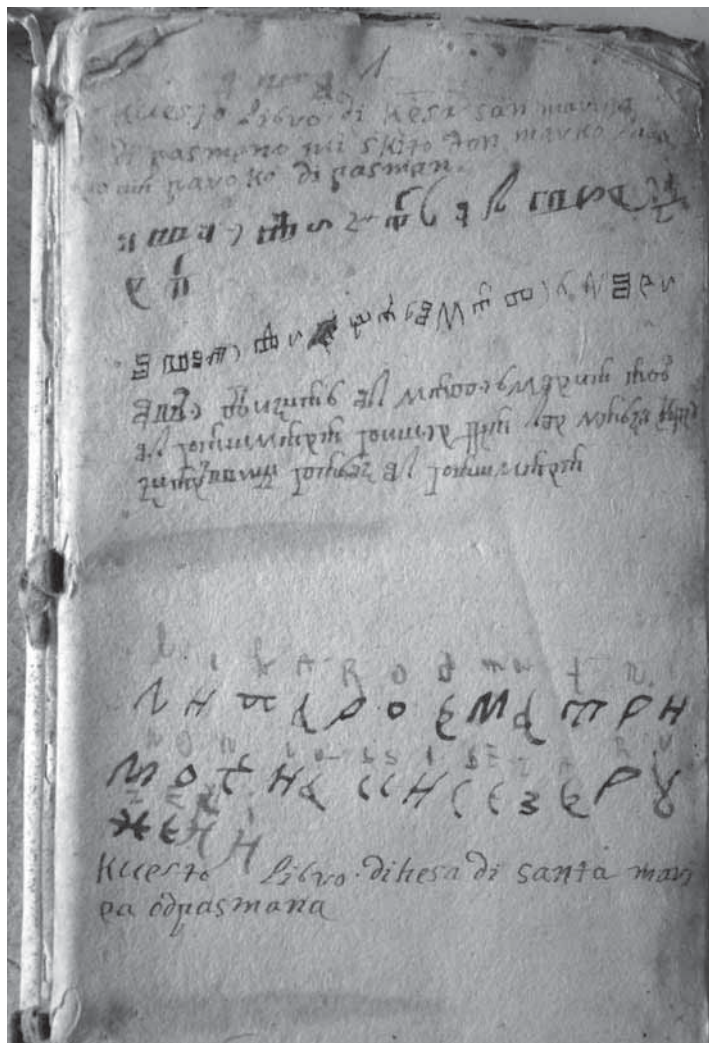
Budući da poznavatelji glagoljske baštine otoka Oliba neupitna ćirilicna slova čitaju kao »*tkm velaego*«,⁶⁸ novi se pokušaj čitanja nametao sam od sebe. Detaljnijim uvidom zaključili smo da se tekst može podijeliti u dva reda, pri čemu se prvi red sastoji od četiriju grafema, a drugi od osam grafema. Naime, smatramo da zavijutke s lijeve strane teksta treba čitati kao inicijalno slovo Č, koje nastavljeno s tri sljedeća grafema posve logično predstavlja brojku koja označuje godinu. Sljedeća bi tri grafema trebalo transliterirati kao *h, k, z* a ne kao *tkm*.⁶⁹ Oni u nizu čine č.h.k.z., odnosno 1627. godinu, što nas na-

četku *Glagoljske Matice krštenih od god. 1635. – 1650.* koja se čuva u Državnome arhivu u Zadru.⁶⁷ Na koricama s unutarnje strane neki je olipski župnik, možda čak *Ive Ledra*, nezgrapno, ali i živopisno nacrtao ljudske i životinjske likove u plesu i igri, možda kao prikaz karnevala. No na vrhu se lijevoga kuta, pretpostavljamo, potpisao i glagoljsku matičnu knjigu datirao na hrvatskoj ćirilici, neuobičajenim slovima za Olib.

matičnu knjigu treba datirati ranije od njezina prvoga obavljenog i upisanog krštenja. Drugi red spomenutog zapisa također treba ispraviti

⁶⁸ Cvitanović 1960, 202; Kero 2008, 66.

⁶⁹ Zbog preklapanja dijela inicijala Č s grafemom *h*, nije ga bilo lako posve odrediti. Budući da je matična knjiga nastala u 17. stoljeću, povijesna je logika dala rješenje da je riječ o broju 600. Grafem *z*, koji je krajnji u retku, napisan je tako da se u brzini može čitati kao *m*. Budući da predstavlja brojku, u obzir dolaze samo grafemi koji označavaju brojeve do 9, pa se po logici stvari, ako uzmemo u obzir moguće koso pisanje, najbolje uklapa grafem *z* sa značenjem broja 7.

*kuesto libro di kesa san maria
di pasmano mi skrito don marko bano-
vich paroko di pasman*

ovo e libar od vinča-
na

ovo je libar o matermoni

ovo e libar od matermonia al
od pašmana pišen ja don marko lju-
banovič parok od pašmana

libar od matri-
monia ki se zdru-
ženi

*kuesto libro di chesa di santa mari-
a od pašmana*

u čitanju jer transliterirani zapis *velaego* nema značenje. Pažljivijim čitanjem vidljivo je da je i ovdje došlo do preklapanja jednoga grafema iz drugog reda s inicijalom Č, pa je Cvitanović previdio grafem *i* na početku ovoga reda i sasvim očekivano nije vidio smisao ostatka zapisa. Ispravno bi čitanje bilo *ive ledra*, što bi možda bilo ime i prezime jednoga od prvih upisivača u tu olipsku glagoljsku matičnu knjigu krštenih.

Na kraju valja istaknuti da u korpus čiriličnih zapisa s otoka Oliba spada i jedan zapis izvan matičnih knjiga, iz kodeksa *Glagoljske razne bilješke u Olibu od god. 1575. do 1605.* olipskih župnika u kojem su »tri riječi ispisane

kurzivnom bosančicom«. ⁷⁰ Taj je zapis još jedna u nizu potvrda da se hrvatska ćirilica postojano pojavljivala na otoku Olibu u drugoj polovici 16. stoljeća kao nigdje drugdje na mletačkom teritoriju »stare stečevine« (*Acquisto Vecchio*) zapadno od Krke.

Pašman

Od bogate kulturno-povijesne baštine Pašmana dovoljno je samo spomenuti da se na otoku nalazi Čokovac, posljednji aktivni samostan bene-

⁷⁰ Kero 2008, 75.

diktinaca u Hrvatskoj, koji je višestoljetno glagoljaško središte zadarskoga arhipelaga. Sasvim je sigurno njegova prisutnost bojila otok u glagoljškomu tonu pa je primjerice samo mjesto Pašman sačuvalo 22 glagoljaška kodeksa i imalo 107 znanih svećenika glagoljaša u svojoj prošlosti.⁷¹ Fenomen višepismenosti i višejezičnosti, što je baština hrvatskoga povijesnoga prostora, nije zaobišao ni ovo mjesto, dapače, dolazi do izražaja na naslovnoj stranici pašmanske *Glagoljske Matice vjenčanih od god. 1686. – 1854.*, kodeksu koji se čuva u Državnome arhivu u Zadru.

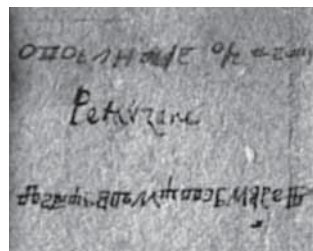
Skrećemo pozornost na transliteraciju koja je učinjena iznad ćiriličnoga teksta u samome kodeksu. Ona je očit pokazatelj da ćirilica korisniku ili proučavatelju matične knjige nije bila dokraja poznata. Čitanje ćiriličnoga *k* kao dvostrukoga latiničnoga *ss* navodilo je proučavatelje ove matične knjige da u literaturi ispuštaju odnosnu zamjenicu *ki* te da donose tekst u sljedećem obliku: »*Libar od matrimonija, se združeni*«. ⁷² Dakle, konotacija koja je izazivana pogriješnom transliteracijom (*sise*) uvjetovala je ispuštanje navedene zamjenice.

Petrčane

Petrčane su mjesto i župa bogate prošlosti koja je do 1828. godine bila u sastavu Ninske biskupije. U jednoj se od njezinih glagoljskih matičnih knjiga nalazi reprezentativan ćirilični zapis hrvatske tropismenosti koji je uoči Kandijskoga rata napisao mjesni duhovnik don Bare Pifrović. Prije negoli se osvrnemo na Pifrovićev zapis, navest ćemo da se na 63. stranici jedinstvene matične knjige župe Petrčane, u koju su se od 1614. do 1794. godine upisivala krštenja, vjenčanja, smrti i stanje duša, nalazi tropismeni naslov ispisan na koricama knjige – »*libar od krštenja*«.

⁷¹ Šematizam ZDN 2005, 191.

⁷² Kero 2008, 84.

ovo e libar od krsta
Petrarzane
libar od matermonië

Taj se glagoljski kodeks čuva u Državnome arhivu u Zadru.⁷³

Ovaj zapis predstavlja vidljivo jedinstvo hrvatske tropismenosti, pri čemu je latinično *Petrarzane* (*Petrčane*) spona ćirilično-glagoljične poruke. *Krst* i *matermonij* dio su igre glagoljškoga pera koje je riječima za sakramente željelo istaknuti jezično i slovopisno bogatstvo hrvatskoga i katoličkoga identiteta na teritoriju ranonovovjekovne sjeverne Dalmacije.

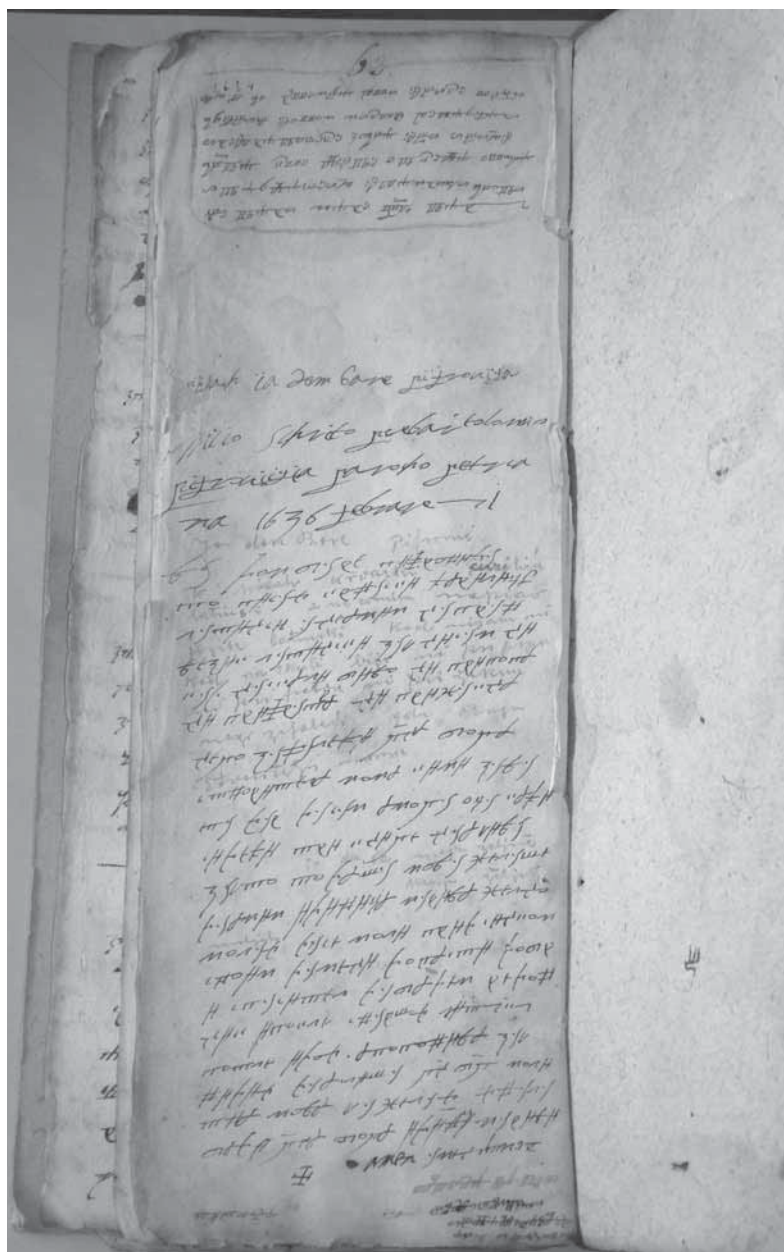
Tropismeni i dvojezični zapis don Bare Pifrovića iz 1636. godine,⁷⁴ dakle uoči Kandijskoga rata koji je pomjerio ljude, vjere, mentalitete i granice u sjevernoj Dalmaciji, nalazi se na 143. stranici jedinstvenoga petrčanskoga glagoljskog kodeksa i čuva se u Državnome arhivu u Zadru. Zapis don Bare Pifrovića najsnažniji je i najosebujniji ćirilični zapis koji je ikada nastao u glagoljskim matičnim knjigama zapadno od Krke!

Zapis don Bare Pifrovića je »*iskreno i živo svjedočanstvo o čovjeku i vremenu (...) u neposrednom i emotivnom susretu s 'knjigama' (pismima)*«. ⁷⁵ Iako je riječ o jednome od najrecentnijih zapisa hrvatske ćirilice u hrvatskoj baštini, osim aka-

⁷³ U literaturi se krivo navodi da se kodeks nalazi u Arhivu HAZU (Kero 2008, 91).

⁷⁴ U literaturi se krivo navodi da je poruka zapisa nastala »u krvavoj stvarnosti Kandijskog rata (1645–1669)« (Hercigonja 1994, 7; 2006, 8). Na drugom se mjestu navodi točna godina don Barina zapisa, ali opet s istom ratnom porukom (Hercigonja 2003, 251).

⁷⁵ Hercigonja 2003, 251.

Pisah ja dom bare pifroviča
Miio schrito pre bartolomio
Pifroviiča parcho petrca-
na 1636 febrare 1

Ja dom Bare Pifroviča
to pisah krvaski ćurilicu
latins(k)i a ne umim naprav
ězik latinski zač nisam ni-
kad na skuli bijo ni pri popu
ni pri fratu ni pri žaknu
nego zafaleći g(ospodi)nu bogu
stvoritelu momu ki mi zaja
ta dar da sam u moga oca kući
sideći tri knige naučija
začo to duša moja želaše
da umim i divicu mariju želno
molah da se moli prid sinkom
svoim da meni dopusti dobr-
i spasitel da budem redov-
nik i pokle svarš(i)h lit 20
potle idoh u popoviju zač
vidih da usliša g(ospodi)n b(o)g moli-
tvu moju ča želah hvala
budi g(ospodi)nu bogu i divici mariji
+ amen amen amen

to pisa ěa dom

Bože pomози

i blažena Gospe

to pisa

amen [...]

demika Eduarda Hercigonje, rijetko ga je tko uopće spominjao u svojim radovima.

Pop glagoljaš Bare Pifrović, kako se najvjerojatnije deklarirao s obzirom na to da je »popovijom« zvaio svoje zvanje, svoje je pisano svjedočanstvo neuspješno pokušao zapisati latinicom najprije na hrvatskome, a odmah potom i na talijanskome jeziku. Oba puta neuspješno! Nakon što je odustao od latinice, raspisao se ćirilicom na materinskom

hrvatskom jeziku. Osvrnimo se na njegov ćirilični zapis. U prvome redu posljednju je riječ, svoje prezime, zapisao u obliku *Pifroviča*, što se jasno vidi u faksimilu.⁷⁶ Ova se konstatacija uopće ne bi navela da u faksimilu i transliteraciji Pifrovićeva

76 Redovito se u literaturi navodi, i to prema transliteraciji koju je netko kasnije napravio u samome glagoljskom kodeksu, *Pifrović*.

zapisa, koji je objavljen u knjizi *Hrvatska i Europa III.* (2003.), nije začudno donesen s izbrisanim krajnjim slovom *a* u prvome retku.⁷⁷ Dandanas se u Dalmaciji, osobito na rubnome štokavskom području (npr. zapadni dio Imotske krajine, Cetinska krajina, Livanjska krajina), ime i prezime znade čuti u obliku »Bare Pifrovića«, »Toma Nikolića«, »Josip Lovrića« itd. uvijek u značenju »*ja don Bare od roda Pifrovića*«.

Zanimljivo je također opaziti da don Bare ne bilježi *ć* u svojem prezimenu Pifrović po latiničnoj i ćirilčnoj, nego po glagoljičnoj grafiji. Premda *đerv* poznaje i upotrebljava svugdje na mjestu slova *ć*, don Bare je *ć* u svome prezimenu napisao slovom *šta*. Zbog toga smo, iznimno u ovoj prilici, *đerv* odmah razriješili slovom *ć*. Drugi, treći i četvrti redak dosad je u literaturi, ovisno o zarezu, nudio dva različita čitanja: »*to pisah krvaski, ćirilicu, latinski a ne umim naprav jezik latinski (...)*«,⁷⁸ te »*to pisah krvaski, ćirilicu i latinski, a ne umim naprav jezik latinski (...)*«.⁷⁹ Drugo je čitanje logičnije, samo što u Pifrovićevu zapisu nema veznika *i* između riječi *ćirilicu* i *latinski*. Ponudit ćemo u razmatranje treće čitanje koje proizlazi iz don Barina pokušaja pisanja latinicom na samome početku njegova svjedočanstva: »*to pisah krvaski ćirilicu, latinski a ne umim naprav jezik latinski (...)*«. U slobodnoj bi se interpretaciji takvo čitanje moglo tumačiti na sljedeći način: »*to pisah hrvatski ćirilicom i latinicom, a ne umijem dobro latinski jezik*«. Sedmi, osmi i deveti redak u literaturi se navodi: »*(...) nego zafaleći gospodinu Bogu Stvoritelju momu ki mi zaja ta dan da sam u mo-ga oca kući*«.⁸⁰ Očito je ovdje ćirilčno *r* zbunilo čitatelja zapisa jer je navedeno slovo pročitao na glagoljični način kao *n*. Don Bari je Bog *zaja ta*

dar, odnosno *dao dar* da sam u rodnoj kući iz triju knjiga nauči hrvatski svoj jezik. U šesnaestom retku glagol *svršiti*, budući da ga don Bare nije donio u cjelovitom aoristnom obliku, navodi se u literaturi oblikom *svaršoh*.⁸¹ Ako nema jezičnopravilnog opravdanja (možda je posrijedi tek slova pogreška), taj bi se glagolski oblik mogao čitati kao *svarših*. Jedina nerazumljiva riječ jest ona koju je Hercigonja pročitao kao *lit(...)* vjerojatno misleći na kakav venecijanizam u značenju *slova* (tal. *lettere*).⁸² Međutim, iz faksimila se dade očitati da je uz imenicu *lit* brojka 20, dakle 20 godina.

Zapis don Bare Pifrovića, »*spontani zapis jednostavnog glagoljaškog samouka iz okolice Zadra (...) o njegovu intimnom doživljaju značenja pismenosti*«,⁸³ završava trima *amenima* kojima je taj svećenik glagoljaš »*očitovao prirodu svo-ga duhovnog ozračja, svoju kulturnu otvorenost i shvaćanje glagoljaške sredine o istovrijednosti svih triju pisama na hrvatskome prostoru*«. ⁸⁴ Sadržajno, zapis don Bare Pifrovića iz Petrčana otvara i odgovara na mnoga pitanja. Ponajprije, prvorazredno je svjedočanstvo protivno svima onima koji se srame naziva hrvatska ćirilica i koji hrvatsku ćirilicu smatraju dijelom nečije druge pisane baštine. Don Bare je 1636. godine svoj jezik neosporno i izravno nazvao hrvatskim jezikom (*krvaski*), a pisma/knjige pod svojim perom ćirilicom (*ćirilica*) i latinicom (*latinski*).⁸⁵

81 Hercigonja 2003, 251.

82 Hercigonja 2003, 251.

83 Hercigonja 2003, 251; 2006, 8.

84 Hercigonja 2003, 251.

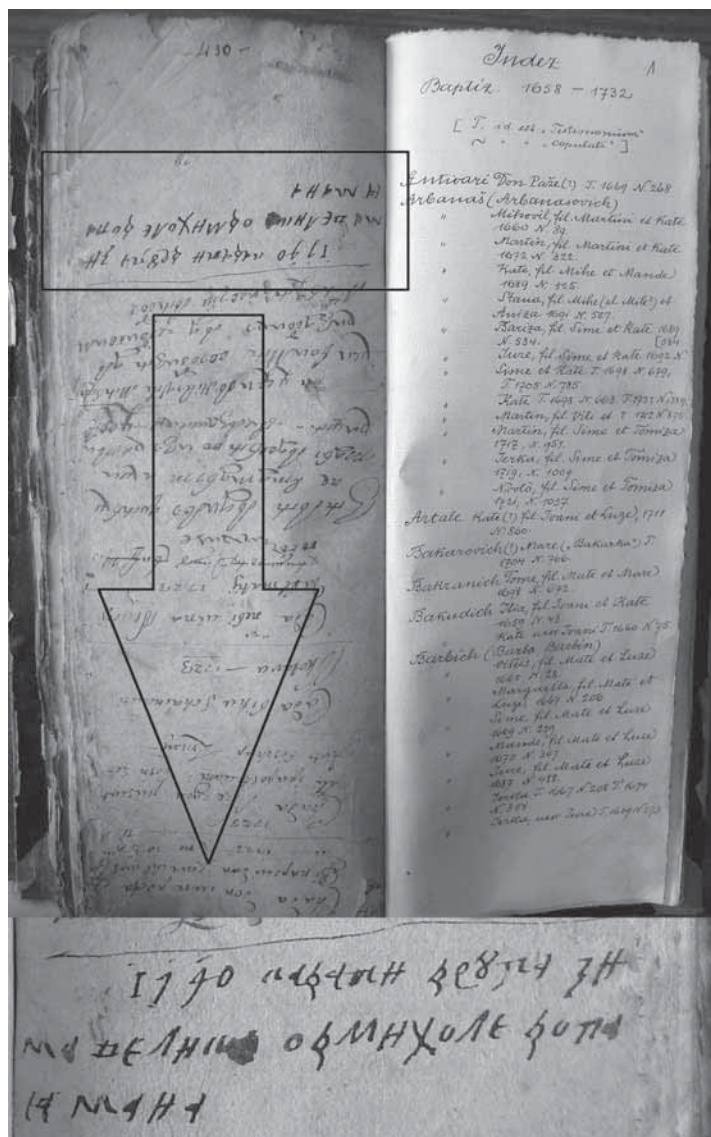
85 Ako se naše čitanje smatra točnim, onda je tomu tako. Prevladava, naime, mišljenje da u don Barinu navodu »...*krvaski, ćirilicu, latinski*...« treba podrazumijevati glagoljični, ćirilčni i latinični AMEN na kraju teksta (Hercigonja 2003, 251). Međutim čini nam se nelogičnim da bi se cijeli tekst odnosio na način pisanja triju završnih *amena* jer bi se takav tekst odnosio na tri »*amena*« koja bi sasvim sigurno bila napisana prije teksta, a ne na kraju teksta. Vjerojatnije je da se zapis iz

77 Hercigonja 2003, 251.

78 Hercigonja 1994, 7; 2006, 8.

79 Hercigonja 2003, 251.

80 Hercigonja 2003, 251.

1740. kada bi druga zima velika od mihole do pasa maia

To pisa ja i to pisa na samome dnu stranice možda krije don Barinu, ali prije bi se reklo nečiju drugu glagoljašku ruku, koja je vjerojatno uz don Barin latinični, glagoljični i ćirilčni amen nacrtala i križ grčkoga oblika. Na kraju s pohvalom napominjemo da postoji zvučni zapis don Barina ćirilčnoga zapisa koji je dostupan na internetu pod nazivom *Glagoljički zapis don Bare Pifrovića iz okolice Zadra*.⁸⁷

Sukošan

Sukošan, *mjesto svetoga Kasijana* nedaleko od Zadra, izravno je proživljavalo latentan mletačko-osmanski sukob tijekom ranoga novog vijeka. To je vidljivo u njegovoj povijesnoj jezgri, spomeniku graditeljstva Republike Hrvatske,⁸⁸ ostacima utvrda i obrambenog zida iz kojih su se sklanjali branitelji mletačke Dalmacije, ali i kršćanski prebjezi s osmanskoga područja od neprijateljskih naleta iz neposredna zaleđa. U Domovinskom je ratu Sukošan pretrpio razaranja iz zaleđa, a krajem 1991. godine pobunjeni su Srbi minirali srednjovjekovnu crkvu sv. Martina na Kaštelini. Riječ je o sakralnoj građevini koja je uspijevala preživjeti sve ratove i nevolje od 1387.

Izražajno i svjesno svjedočanstvo don Barine tropismenosti izbija u njegovim *amenima*, a možda i u navodu da je don Bare »*otišao u popoviju*« nakon što je u roditeljskoj kući naučio čitati i pisati »*iz triju knjiga*«. ⁸⁶

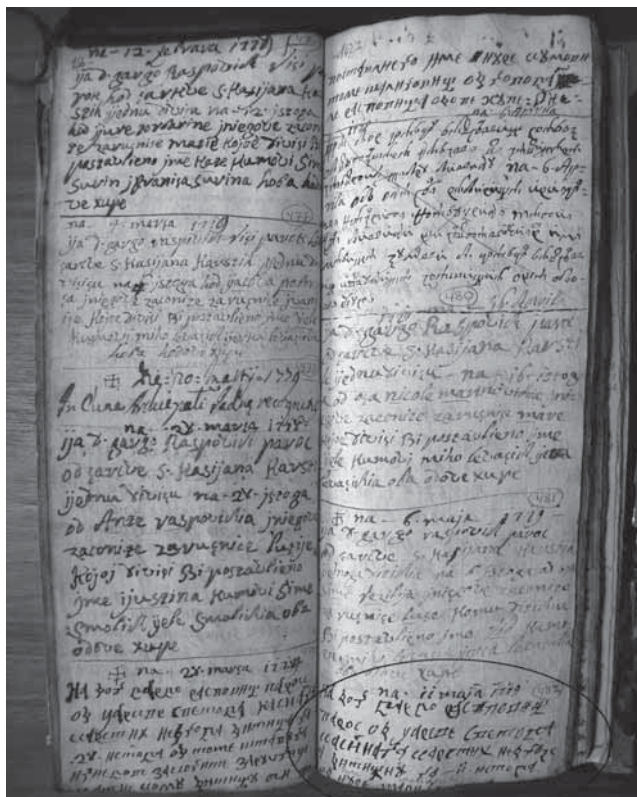
teksta odnosi na sam tekst iz kojeg se vidi da don Bare Pifrović piše latinicom na hrvatskome jeziku, pa latinicom na talijanskome jeziku i, naposljetku, ćirilicom na hrvatskome jeziku. Time se ne umanjuje ni sva snaga ni izražajnost svjedočanstva don Barine tropismenosti.

⁸⁶ Ne možemo se oteti dojmu da su tri don Barine knjige možda naša tri različita pisma od kojih je rimokatolički

svećenik don Bare Pifrović najslabije svladao latinicu.

⁸⁷ <http://www.croatianhistory.net/glagoljica/dpg.html>, pristup ostvaren 19. III. 2010.

⁸⁸ <http://www.mzopu.hr/doc/PPZHR2010/13-Zadar/00-Zadar-ID12-2006.pdf>, pristup ostvaren 21. III. 2010.

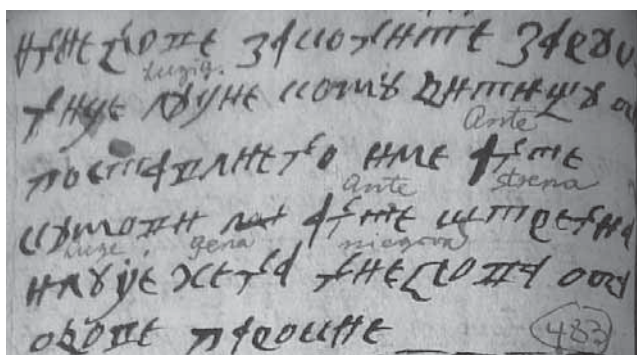

† na 28. marča 1779.

ia don gargo raspovič parok
od carkve svetoga kasiana
karstih iednoga ditiča na
28. istoga od tome štavuna
i njegove zakonite zaručnice
matije komu ditiču bi po- [kraj 146. str.]
postavljeno ime iure kumovi
tome šalinovič od novoga ie-
le raspoviča od ove župe

na 11 maja 1779

ia don gargo raspovič
parok od carkve svetoga
kasiiana karstih iednog-
a ditiča na 11. istoga
od iure marinoviča [kraj 147. str.]

i njegove zakonite zaruč-
nice lucie komu ditiču bi
postavljeno ime ante
kumovi – ante štrana
i luce žena niegova oba
od ove parokie [vrh 148. str.]

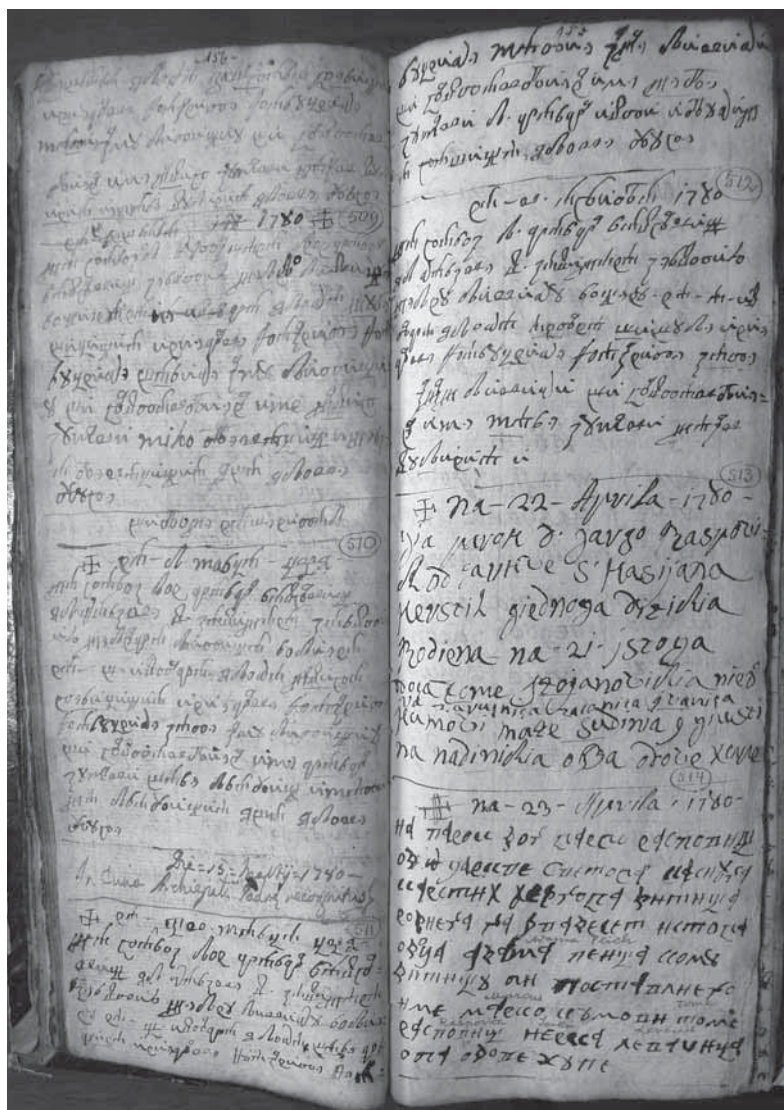
pa do 1991. godine.⁸⁹ Na pročelju jedne od su-
koških četiriju crkava, onoj Gospe od Milosti
na starome groblju, nalazi se glagoljsko-ćirilčni
grafit koji je uklesan na duguljastom kamenu
ubrzno nakon gradnje crkve 1651. godine.⁹⁰ On
je potvrda da je Sukošan, stara glagoljaška župa
koja je uspjela sačuvati i svoju glagoljašku misu

(notno zapisao Jerko Bezić), živo upotrebljavala
sva tri hrvatska pisma. U *Glagoljskoj Madrikuli
bratovštine Gospe od Karmela, 1638. – 1818.*,
*Glagoljskoj Madrikuli Dj. Marije od god. 1657. –
1818.* i *Glagoljskoj Skuli sv. Antona od god. 1673.
– 1818.* ima ponešto upisa na hrvatskoj ćirilici,⁹¹
pri čemu valja naglasiti da su tijekom Kandijskog
rata, kada su i nastali neki od zapisa, franjevci

⁸⁹ Šematizam ZDN 2005, 91.

⁹⁰ Fučić 1982, 329.

⁹¹ Štefanić 1970, 217-218. br. 398; Kero 2008, 128-130.

na v. (3.) aprila 1780.

ja parok d(on) gargo raspovič
od carkve s(vetoga) kasijana karstih
jednu divicu ročenu na a. (1.) is-
toga od oca antona šibude i nie-
gove zaručnice zakonite kate
kojoj divici bi postavlie-
no ime mare kumovi jakov
sudinia i

† na 22. aprila 1780. gia parok d(on) gar-
go raspovi-
ch od carkve s(vetoga) kasijana
kerstih giednoga ditichia
rodiena na 21. jstoga
od oca tome stojanovichia niego-
va zaručniča zakonita jvaniča
kumovi mate sudinia j giusti-
na nadinichtia oba od ove župe

† na 23. aprila 1780.

ia parok don gargo raspovič
od # carkve svetoga kasiēna
karstih jednoga ditiča
rodena na dvadeset istoga
od oca adama peiča komu
ditiču bi postavlieno
ime marko kumovi tome
raspovič ierka levačiča
oba od ove župe [156. str.]

iz zaleđa bili župnicima u Sukošanu.⁹² Zoran primjer prisutnosti hrvatske ćirilice u zadarskoj okolici jesu upravo sukošanske matične knjige koje spadaju u red glagoljskih matičnih knjiga s najviše zapisa na hrvatskoj ćirilici.

U sukošanskoj *Glagoljskoj Matici krštenih od god. 1658. – 1732.*, koja se čuva u Arhivu HAZU, na posljednjoj je 430. stranici netko na hrvatskoj ćirilici s naopake strane zapisao da je između 1739. i 1740. godine čak i primorski

dio sjeverne Dalmacije bio zahvaćen dugotrajnom zimom koja je trajala gotovo osam mjeseci, od Mihovilova (kraj rujna) pa do kraja svibnja.

Dosadašnji su čitatelji,⁹³ ne uočivši da je zapis napisan naopako u odnosu na samu matičnu knjigu, krivo čitali godinu nastanka ovoga zapisa (umjesto 1740., u literaturi je 1760. godina). Osim toga, talijanizam *pasa* čitali su u kroatiziranoj varijanti *pola*,⁹⁴ što u samom zapisu ne stoji.

93 Kero 2008, 125.

94 Kero 2008, 125.

Je li sukošanski ćirilčni zapis iz 1740. godine hrvatsko svjedočanstvo maloga ledenog doba kakvim se drži da je bilo 18. stoljeće u europskoj povijesti? Je li sukošanski ćirilčni zapis iz 1740. godine sjevernodalmatinsko svjedočanstvo teške gladne godine koja je rezultirala pomorom stoke, ali i ljudi u posljednjim kužnim epidemijama na hrvatskome povijesnom prostoru? Ovim naizgled neprimjetnim i nevelikim sukošanskim svjedočanstvom sva se ta pitanja otvaraju za daljnja povijesna istraživanja.

U *Glazoljskoj Matici krštenih od god. 1761. – 1805. i 1808. – 1818.* upisana su tri krštenja na hrvatskoj ćirilici (bosančici) te su to jedini cjeloviti ćirilčni upisi u glagoljske matice Zadarske nadbiskupije. Dva su krštenja (br. 479 i 482 na str. 146-147) upisana 1779., a jedno 1780. godine (str. 157). Sukošanska matična knjiga jedna je od rijetkih matičnih knjiga krštenih s kraja 18. stoljeća koja se s francuskom vlašću nije bila izgubila jer je nakon što je 1813. godine bila predana, odmah i vraćena.⁹⁵

Sukošanski je župnik don Grgo Raspović u sukošansku matičnu knjigu krštenih upisao tri krštenja na hrvatskoj ćirilici: dva u ožujku i svibnju 1779. te još jedno u travnju 1780. godine. Iako se iz zapisa vidi da mu ćirilčno pismo nije materinsko (ne zna za slovo *đerv*, ćirilčni brojevni sustav i sl.), njegovi su sukošanski zapisi na hrvatskoj ćirilici svjedočanstvo svijesti hrvatske tropismenosti, što je osobito vidljivo na 156. stranici na kojoj don Grgo Raspović redom bilježi zapise najprije na glagoljici, zatim na latinici i konačno na ćirilici. U ćirilčnom je zapisu iz 1780. godine don Grgo Raspović pokazao da je još bolje svladao slova hrvatske ćirilice jer slovo *j* na početku riječi sada ispravno bilježi *jatom*. Sebe inače uvijek naziva parokom, a svoju pak zajednicu ili župom ili parokijom.

Nije naodmet spomenuti da ne poznaje imenicu *djevojčica*, nego dijete ženskoga spola bilježi imenicom *divica*, što je i inače bilo uobičajeno u ranome novom vijeku.⁹⁶

Premda su se u Sukošanu nalazili mnogi prebjezi iz Ravnih kotara, osobito iz doba Kandijskoga rata,⁹⁷ oni ipak nisu razlogom ćirilčnih zapisa u sukošanskim glagoljskim knjigama. Riječ je o mjestu koje je očito bilo svjesno hrvatske višepismenosti, mjestu koje je 1745. godine zanemarilo, možda i namjerno, vizitatorovu primjedbu da nepravilno vodi zapise u *Glazoljskoj skuli sv. Antona od god. 1673. – 1818.*, a primjedba je bila napisana na talijanskome jeziku.⁹⁸ Sukošanski su ćirilčni zapisi nastajali individualno znanjem i vještinom sukošanskih župnika, poglavito don Grge Raspovića. Taj je sukošanski župnik, očiti ljubitelj hrvatskoga višeslovlja koji se školovao u Zmajeviću glagoljaškom sjemeništu, možda posjedovao *Plač Blažene Gospe* koji je 1772. godine prepisan »*rukom Ante Raspovića u Zadru*« iz Divkovića *Nauka karstjanskog*.⁹⁹

Sveti Filip i Jakov

Sveti Filip i Jakov nalazi se na obali Pašmanskoga kanala te je odvajkada bio pristaništem otoka Pašmana. Tijekom srednjega vijeka bio je lukom pašmanskoga benediktinskog samostana svetoga Kuzme i Damjana koji su u nedalekome Rogovu imali svoje posjede. Od kasnoga srednjeg vijeka taj se rogovski pristan počeo nazivati i Svetim Filipom i Jakovom po maloj istoimenoj crkvi podignutoj vjerojatno nešto ranije uz samo pristanište. Kroz 16. stoljeće nastaje današnja jezgra Svetog Filipa i Jakova koja

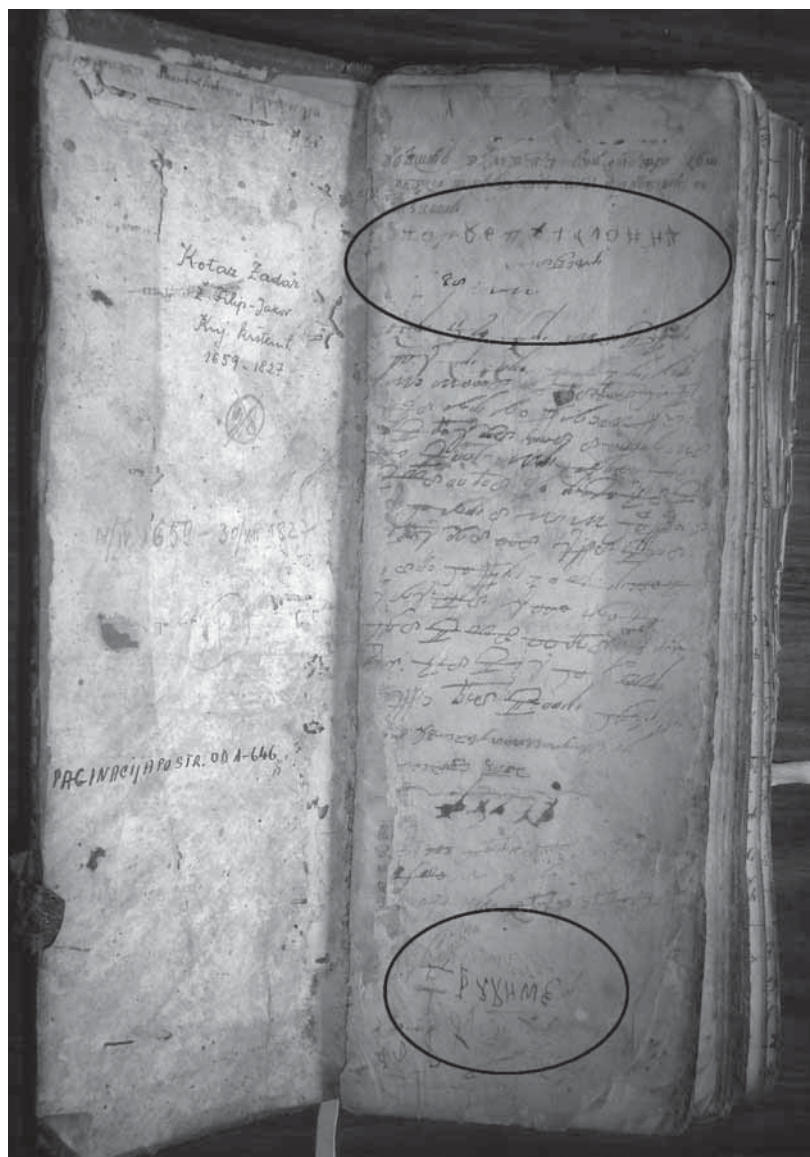
96 Mažuranić 1909, 248.

97 Kero 2008, 126.

98 Kero 2008, 130-131.

99 Štefanić 1969, 299.

95 Kero 2008, 125.

Na 43. stranici nalazi se pak
sljedeći zapis:

libar u komu se zapisuju krš-
teni u parohii s.s. filipa i
êkova

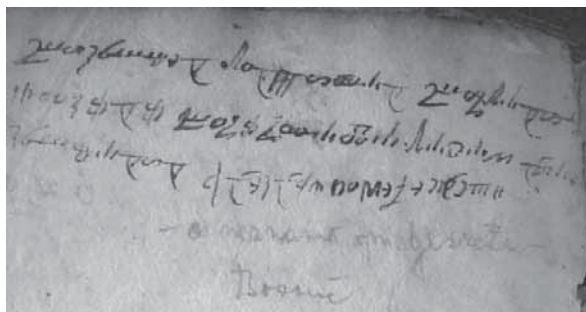
ovo gur (grgur?) puhalović

gnu (gospodinu?) u ime

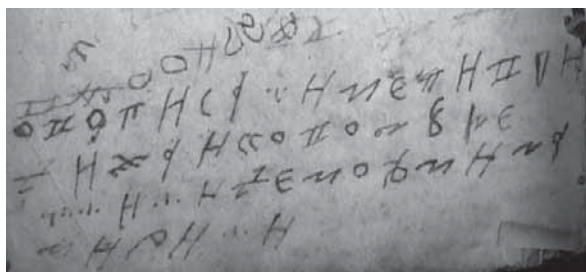
je stradavala od sveprisutnih Osmanlija iz neposredna zaleđa. Osmanlije su razrušile i mjesnu crkvu svetog Mihovila koja je nanovo podignuta 1707. godine kako je zapisano na glagoljskom natpisu s unutarnje strane pročelnog zida crkve.¹⁰⁰ S prestankom osmanske opasnosti uz obalu se Svetoga Filipa i Jakova podižu ljetni-

kovci zadarskih obitelji od kojih je najpoznatiji onaj obitelji Borelli.

U *Glagoljskoj Matici krštenih od god. 1659. – 1827.*, koja se čuva u Državnome arhivu u Zadru, na 43. i 44. stranici »ima zapisa i na bosančici«.¹⁰¹ Uvidom u knjigu utvrdili smo da se i na prvoj stranici nalaze dva zapisa na hr-

bi krčen don jivan bogdani(č)
u tkunu bogu hvala da sam prav
kršćanin a ne znam ko me êe krsti

ovo pisa šime pivči-
nića i ko vo bude
štiti ne moê mi za-
miriti

vatskoj ćirilici. Prvi se nalazi na vrhu, a drugi na dnu stranice. Napominjemo još da je župnik don Grgur Puhalović, koji se potpisao slovima hrvatske ćirilice, najvjerojatnije i prvi zapisivač filipjakovske glagoljske matične knjige.

Filipjakovski župnik don Ivan Bogdanić ostavio je, s obrnute strane u odnosu na zapise u matici, vlastito svjedočanstvo na glagoljici da je kršten, odnosno rođen u obližnjem Tkonu na otoku Pašmanu, da je dobar kršćanin, te na hrvatskoj ćirilici možda i osobno opterećenje o tome da ne zna tko ga je krstio u rodnome Tkonu. Možemo posumnjati i u to da je taj ćirilični dio napisan nečijom drugom rukom koja je pomalo zlobno htjela ostaviti trajni trag o tome kako se ne zna za Bogdanićeva krstitelja. Budući da transliterirani tekst olovkom nema smisla, vjerojatno je spriječio Vladislava Cvitanovića i druge proučavatelje filipjakovske glagoljske matične knjige krštenih da napišu riječ-dvije o ovome svećeniku glagoljašu, filipjakovskom župniku don Ivanu Bogdaniću.

Na sljedećoj, 44. stranici filipjakovske glagoljske matične knjige krštenih nalazi se ćirilični

zapis Šime Pivčinića, vjerojatno filipjakovskoga župnika, koji je ostavio vlastiti trag na hrvatskoj ćirilici svjestan da mu to nematerinsko pismo ne leži. Stoga je s podosta teškoće zapisao slova *š*, *t* i *jat* za slovo *j*.

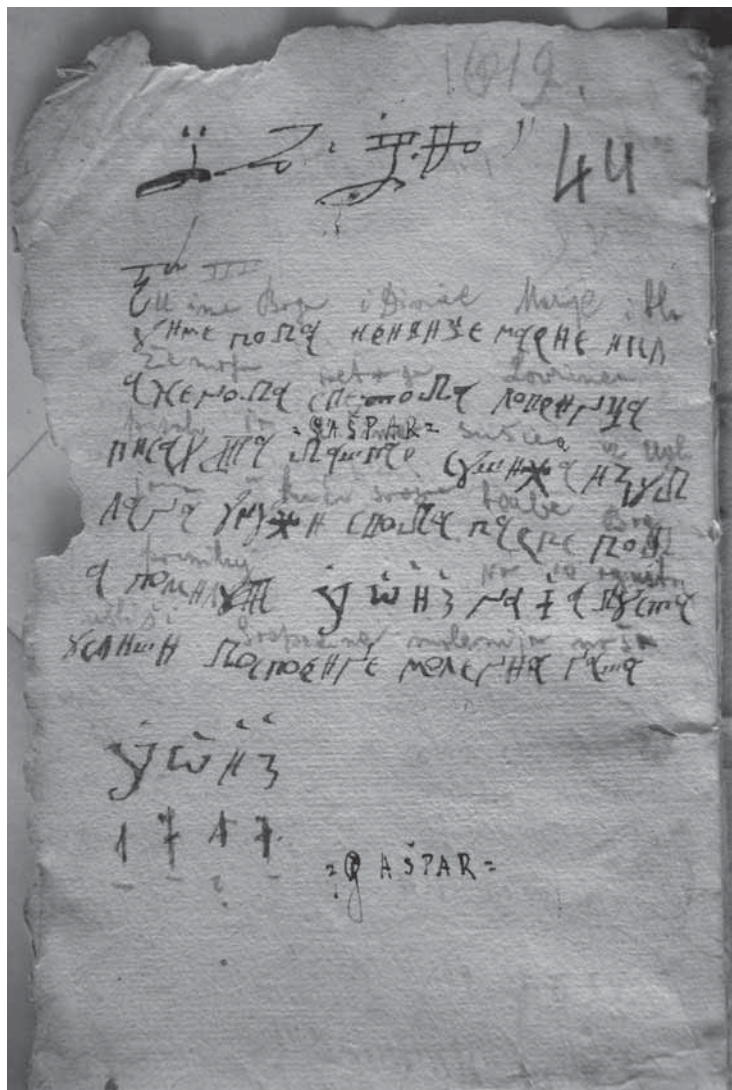
Ovim se zapisom završava ćirilična priča u Svetom Filipu i Jakovu. Prisutna jest, ali je vidljivo arhaična, pomalo nepoznata.

Ugljan

Da je mjesto Ugljan na istoimenom otoku nedaleko od Zadra bilo župa s velikim brojem stanovnika, svjedoči njegov *Libar duš*, vođen u razdoblju od 1660. do 1722. godine, koji je jedna od najvećih knjiga stanja duša u Zadarskoj nadbiskupiji.¹⁰² U knjizi *Glagoljska Matica krštenih od god. 1601. – 1613.*, koja se čuva u Državnome arhivu u Zadru,¹⁰³ na 34. stranici nalazi ćirilični zapis izišao iz pera ugljanskoga

¹⁰² Kero 2008, 160.

¹⁰³ U literaturi se krivo navodi da se nalazi u Arhivu HAZU (Kero 2008, 156).

župnika don Gašpara Sušića 11. kolovoza 1717. godine.

Ćirilični zapis iz Ugljana još je jedno znakovito svjedočanstvo igre s hrvatskim pismima. Zapisao ga je Gašpar Sušić u kući svoga *barbe* (strica, ujaka, oca, djeda itd.) u Ugljanu o blagdanu svetoga Lovre 1717. godine. Taj je Ugljanin zapisao godinu na sljedeći način: tisuću i sedam stotina glagoljično, a sedamnaest ćirilično. Iako nam se čini zgodnim pomisliti da je to napisao s očitom namjerom, kao svjedočanstvo hrvatske poligrafičnosti, ipak je vjerojatnije da je morao pribjeći takvom rješenju jer

u ime boga i divice marie i blaženoga svetoga lovrinca pisah ja gašpar sušića iz uglana u kući svoga barbe bog (g)a pomiluj č.ö.i.z. (1717.) na i.a. (11.) gusta usliši gospodine molenia naša

nije bio siguran u ćirilični brojevni sustav. Da zaista nije dobro znao ćirilična slova, vidi se po pisanju slova *j* jer se izvrsno snašao pišući ga stalno u glagoljičnoj inačici.

U *Glagoljskoj Matici krštenih od god. 1673. – 1731.*, koja se čuva u Državnome arhivu u Zadru,¹⁰⁴ na unutrašnju stranu korica knjige hrvatskom se ćirilicom potpisao ugljanski župnik Marko Rugomentić (*ja dum marko rugomentić*).¹⁰⁵

Vrsi

Jedine nama nedostupne matice, u kojima navodno ima nekoliko zapisa na hrvatskoj ćirilici, jesu matične knjige župe Vrsi. U *Glagoljskoj Matičnoj knjizi krštenih od god. 1717. – 1812.*, koja se čuva u Nadbiskupskome arhivu u Zadru, od 1717. do 1721. godine, odnosno od 15. do 25. stranice matične knjige, povremeno su zapisivani obredi krštenja na hrvatskoj ćirilici.¹⁰⁶ Na temelju dosad iznesenih spoznaja proizlazi da je župa Vrsi, koja se nalazila u Ninskoj bi-

¹⁰⁴ U literaturi se krivo navodi da se nalazi u Arhivu HAZU (Kero 2008, 156).

¹⁰⁵ DAZD, Ugljan, Glagoljska Matica krštenih od god. 1673. – 1731.; Kero 2008, 156.

¹⁰⁶ Kero 2008, 168-169.

skupiji, spadala među prve sjevernodalmatinske glagoljaške župe koje su donosile cjelovite zapise o obavljenim obredima na hrvatskoj ćirilici. Jesu li na ćirilicu prisutnost u hrvatskoj riječi utjecali karinski franjevci ili je ona opet tek plod slučajnosti, zasad je nemoguće odgovoriti. Svakako je indikativno da su Vrsi tijekom i nakon Kandijskog rata naseljavani morlačkim stanovništvom iz zaleđa, a važnu su ulogu u svemu tome imali vršanski župnici.¹⁰⁷

6. Zapisi na hrvatskoj ćirilici izvan jurisdikcije današnje Zadarske nadbiskupije

Traganje za ćirilicnim zapisima zapadno od Krke nije na žalost dokraja učinjeno jer je izostalo istraživanje glagoljskih matičnih knjiga Skradinske i Šibenske biskupije. Zbog toga se ovo poglavlje može smatrati tek nacrtom i poticajem za neka druga vremena. Predstoji također sustavno istraživanje arhiva Splitske nadbiskupije i Makarske biskupije u kojima se hrvatska ćirilica stoljećima potvrđivala kao ravnopravno pismo ostalim hrvatskim grafijama. Poticaji don Slavka Kovačića pritom su neizostavni: »Listajući malo stare matične knjige pisane bosančicom iz nekih župa s područja zadarske i šibenske biskupije, npr. župe Vrpolje kod Šibenika, ustanovio sam da su ti bosanički upisi uglavnom povezani s djelovanjem pojedinih glagoljaša posuđenih iz splitske nadbiskupije u dotičnim tamošnjim župama, dok su zadarski glagoljaši tada svoje upise unosili glagoljicom«.¹⁰⁸ Ova je tvrdnja zaista potvrda neupitne povezanosti hrvatske ćirilice s hrvatskim geografskim arealima.

Zapise na hrvatskoj ćirilici u matičnim knjigama Šibenske biskupije među prvima je otkrivao don Krsto Stošić u svojoj kapitalnoj knjizi *Sela šibenskog kotara*. U trima je župama Šibenske biskupije uočio u matičnim knjigama zapise na hrvatskoj ćirilici.

U glagoljskoj matičnoj knjizi krštenih župe *Vrhpoljac* (današnje Vrpolje) na hrvatskoj su se ćirilici vodili zapisi od 1737. do 1739. godine.¹⁰⁹ Ovaj Stošićev podatak vjerojatno potvrđuje netom prije spomenuti Kovačićev navod. Knjiga umrlih župe *Jurjevgrad* (današnji Tribunj), koja je vođena od 1713. do 1801. godine, »djelomice je pisana bosančicom (1729.) te latinski, talijanski i hrvatskom latinicom«.¹¹⁰ Za *Tisno* je pak napisao da su »većina starijih župnika bili glagoljaši i neki su pisali matice župe bosančicom i glagoljicom«.¹¹¹

Na kraju ove potrage za ćirilicnim zapisima zapadno od Krke spomenut ćemo i to da je don Ante Marija Strgačić, donijevši inventar fonda matičnih knjiga Državnoga arhiva u Zadru, za sve pravoslavne parohije zapadno od Krke naveo da su im matične knjige, koje nastaju tek u vrijeme austrijske vladavine, vođene na hrvatskome jeziku i na ćirilici.¹¹² Riječ je o župama: Biljane, Biočić, Bratiškovci, Ceranje, Čista Mala, Đevrske, Ivoševci, Karin, Kistanje, Obrovac, Oton, Pađene, Slatine, Strmica i Žegar.

7. Zaključak

Vratimo se na kraju na samo određenje naše teme. Na temelju je srednjovjekovnih epigrafskih spomenika Branko Fučić demarkacijsku liniju između glagoljice i ćirilice postavio na rijeke Krku u Dalmaciji i Vrbas u Bosni, ostavivši pritom otvo-

107 Fra Albert Petrić Kraguljević je 1671. godine doveo došta Morlaka iz Karina u Vrse (Bačić 1989, 124-125).

108 Kovačić 2001, 113.

109 Stošić 1941, 71.

110 Stošić 1941, 141-142.

111 Stošić 1941, 208.

112 Strgačić 1959, 485-537.

renim pitanje pomicanja te linije u ranome novom vijeku. Osim toga, istakao je da su »*demarkacijsku liniju glagoljice i ćirilice pomicala migracije stanovništva u ranonovovjekovnom razdoblju*«. ¹¹³ Vođeni tim navodom krenuli smo u potragu za tragovima »*pismenoga pomjeranja*« jer je ono uslijed pomjeranja političkih granica moglo biti i jedna od indikacija pomjeranja stanovništva u ranome novom vijeku. Kada se govori o demografskim kretanjima, matične su knjige prvorazredan i nezaobilazan izvor, što je samo po sebi nametalo određenje izbora građe u našem radu. K tomu, najveći su i najbrojniji fundus pismenosti širih slojeva ljudi. Upravo su zbog toga poznavanje i upotreba različitih pisama na određenome području i razdoblju možda i najbrže uočljivi preko matičnih knjiga. Budući da je područje zapadno od Krke u ozemlju današnje Zadarske nadbiskupije očuvalo matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih u velikome kontinuitetu i rasprostranjenosti, pokušali smo preko njih istražiti probijanje demarkacijske linije u ranome novom vijeku. Naravno, bilo bi potpuno pogrešno i u neskladu s Fučićevim »glagoljaškim« duhom ne promotriti i druge nedemografsko-migracijsko-demarkacijske aspekte, kao što su paleografski i uporabni aspekti pojave hrvatske ćirilice u matičnim knjigama zapadno od Krke. Pritom ne zaboravljamo i upozoravamo na činjenicu da matične knjige nisu jedini recipijent hrvatske ćirilice na ovome području, ali su svakako najvažniji i najvrsniji spomenik svakodnevnoga rukopisnoga glagoljaštva.

Osmanske su vlasti bile važan čimbenik širenja uporabe hrvatske ćirilice na području zapadno od Krke te možemo bez mnogo ustručavanja reći da je hrvatska ćirilica (bosančica) bila u živoj uporabi na cijelome području osmanske vlasti u Dalmaciji. Pritom treba znati da su čimbenik te pismenosti bili lokalni osmanlijski feudalci i

dužnosnici, ali i lokalni kršćani, svećenici i laici. Kako zbog nesačuvanosti tako i zbog nepostojanja matičnih knjiga iz osmanskoga razdoblja, nije na temelju nestalnih i povremenih izvora (iz diplomatskih, upravnih i korespondencijskih spisa) moguće utvrditi koliko je ćirilična pismenost bila prevladavajuća i opća. Ipak, na temelju analogije sa susjednim područjima u osmanskoj vlasti (Kliškim, Hercegovačkim i, naravno, Bosanskim sandžakom), gdje su franjevci Bosne Srebrene bili glavni čimbenici i stvaratelji hrvatske (bosanične) ćirilične pismenosti, da se pretpostaviti da je slična ili istovjetna situacija bila i u zadrarskome zaleđu i u osmanskoj Lici. Ipak, treba na umu imati činjenicu da je hrvatska ćirilica nestala iz opće uporabe u franjevačkim samostanima Visovcu i Sinju već oko 1700. godine, ako ne i prije, i to u korist latinične grafije te latinskoga i talijanskoga jezika, barem ako je suditi prema sačuvanim matičnim knjigama iz toga razdoblja.

Glavni nositelj ćirilične pismenosti na području istočno od Krke bili su popovi/svećenici glagoljaši koji su većim dijelom dolazili iz splitskoga areala. To nam dodatno potvrđuje da zaključci doneseni na temelju matičnih knjiga sa zadarskoga glagoljaškoga područja odražavaju pravo stanje demarkacijske linije na području zapadno od Krke. To je pak stanje takvo da je u ranome novom vijeku postajao »*istinski suživot svih triju knjiga*« u glagoljaškoj pismenosti na području današnje Zadarske nadbiskupije. Zapisi na koje smo naišli većinom potvrđuju gotovo mističan odnos klerika prema hrvatskoj ćirilici. Svi oni znaju čitati i pisati pismo koje je na području njihova života i djelovanja slabo poznato i gotovo egzotično te se oni prema hrvatskoj ćirilici odnose kao prema iznimnome i rijetko znanom znanju (*to ja pisah, neka se zna, ovo pisa, a to je ćirilica* itd.).

Vrijednost ćiriličnih zapisa svakako je u preciznom definiranju demarkacijske linije dvaju slavenskih pisama u ranome novom vijeku, ali i u prikazu duha suživota triju oblika pismenosti (uz

supostojanje na osmanskome području četvrtoga, arabičnog oblika) na hrvatskome kulturnom obzorju srednjega i novoga vijeka. Stoga smatramo da je ovaj mali, čak fragmentarni korpus

hrvatske ćirilične glagoljaške pismenosti vrijedilo obraditi na ovako iscrpan i analitički način povodom 10. godišnjice smrti Branka Fučića, velikoga zaljubljenika u hrvatska pisma.

Kratice

DAZD – Državni arhiv u Zadru; HAZU – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; HDA – Hrvatski državni arhiv; IHJJ – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje; JAZU – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti; JNA – Jugoslavenska narodna armija; knj. – knjiga; MH – Matica hrvatska; SHK – Spomenici hrvatske Krajine; sv. – svezak; usp. – usporedi; v. – vidi; ZDN – Zadarska nadbiskupija.

Bibliografija

Vrela

- BIANCHI, Carlo Federico, *Zara cristiana*, vol. II, Zara: Tipografia Vodizki, 1879.
- DAZD, Generalni providuri za Dalmaciju i Albaniju (*Provveditore generale in Dalmazia ed Albania*), sign. HR-DAZD-1.
- DAZD, Mletački Dragoman (*Dragomano Veneto*), sign. HR-DAZD-2.
- FUČIĆ, Branko, *Glagoljski natpisi*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (Djela JAZU, knj. 57), 1982.
- JELIĆ, Lukas, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Veglæ: Sumptibus societatis libris catholicis edendis, 1906.
- LJUBIĆ, Šime, Rukoviet jugoslavenskih listina: tursko-mletačke listine, *Starine JAZU* 10 (1878): 7-19.
- LJUBIĆ, Šime, Rukoviet jugoslavenskih listina: turske listine, *Starine JAZU* 10 (1878): 19-21.
- Spomenici hrvatske Krajine* (SHK), sakupio i uredio Radoslav Lopašić, knjiga III (od godine 1693. do 1780. i u Dodatku od god. 1531. do 1730.), Zagreb: JAZU, 1889.
- SLADOVIĆ, Manojlo, *Povesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst: Tiskom austrijskoga Lloyd, 1856.
- THEINER, Augustin, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia ab Innocento PP. III. usque ad Paulum PP. III. 1198–1549*, tom. I, Romae: Typis Vaticanis, 1863.

Literatura

- ALDUK, Ivan, Stećci u kontekstu europskog i našeg srednjovjekovlja, u: *Stećci (katalog izložbe)*, ur. Jasminka Poklečki Stošić, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2008., 44-55.
- BAČIĆ, Stanko, *Perušić – župa Marijina Uznesenja u Zadarskoj nadbiskupiji (prošlost i sadašnjost župe u prigodi 540. obljetnice prvoga spomena župne crkve)*, Split: Zbornik »Kačić«, 1989.

- BERTOŠA, Miroslav, Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 41-42/1999-2000 (2000): 315-352.
- BOGOVIĆ, Mile, Obnova crkvene organizacije u Lici nakon Turaka, u: *Lika i Ličani u hrvatskom jezikoslov-lju*, ur. Marko Samardžija, Zagreb: IHJJ, 2003., 15-30.
- CVITANOVIĆ, Vladislav, Popis glagoljskih kodeksa u Zadarskoj biskupiji, *Starine JAZU* 42 (1949): 349-370.
- CVITANOVIĆ, Vladislav, Popis glagoljskih kodeksa u zadarskoj nadbiskupiji (nastavak iz Starina 42), *Starine JAZU* 43 (1951): 259-270.
- CVITANOVIĆ, Vladislav, Matice u Dalmaciji iz XVI. stoljeća, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 2 (1955): 79-86.
- CVITANOVIĆ, Vladislav, Popis glagoljskih kodeksa u zadarskoj nadbiskupiji (nastavak), *Starine JAZU* 47 (1957): 197-221.
- CVITANOVIĆ, Vladislav, Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području (glagoljica), *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 6-7 (1960): 201-235.
- CVITANOVIĆ, Vladislav, Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području (glagoljica), *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 10 (1963): 309-345.
- CVITANOVIĆ, Vladislav, Glagoljica na Zadarskim otocima, u: *Zadarsko otočje*, sv. 1, ur. Valentin Uranija, Zadar: Narodni muzej u Zadru, 1974., 133-146.
- DABIĆ, Vojin, *Vojna krajina. Karlovački generalat (1530 – 1746)*, Beograd: SPC, 2000.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, *Jazik otačaski*, Zagreb: MH, 1995.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan, *Slovo iskona. Staroslavenska / starohrvatska čitanka*, Drugo, dopunjeno izdanje, Zagreb: MH, 2004.
- FUČIĆ, Branko, Glagoljica i dalmatinski spomenici, u: *Fiskovićev zbornik I. Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Cvita Fiskovića*, ur. Davor Domančić, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Split – Književni krug, 1980., 274-284.
- FUČIĆ, Branko, Granična područja glagoljice i ćirilice, *Brački zbornik* 15 / = »Obljetnica Povaljske listine i praga 1184–1984.« / (1987): 17-28.
- FUČIĆ, Branko, Supetarski ulomak, *Slovo* 38 (1988): 55-62.
- FUČIĆ, Branko, Hrvatski glagoljski i ćirilski natpisi, u: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost. Sv. I. Srednji vijek (VII – XII. stoljeće) – rano doba hrvatske kulture*, ur. Ivan Supićić, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – AGM, 1997., 258-283.
- GRUBIŠIĆ, Vinko, *Grafija hrvatske lapidarne ćirilice*, München – Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1978.
- HERCIGONJA, Eduard, Glagoljaštvo i glagoljica, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Sv. III. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII–XVIII. stoljeće)*, ur. Ivan Golub, Zagreb: Školska knjiga, 2003., 245-273.
- HERCIGONJA, Eduard, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Drugo, dopunjeno i izmijenjeno, izdanje, Zagreb: MH, 2006. (prvo izdanje 1994.)
- HERCIGONJA, Eduard, *Tisućljeće hrvatskoga glagoljaštva*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.
- IVANČEV, Ante, Svećenici Brbinjci i župnici Brbinja, u: *Brbinj kroz povijest*, ur. Damir Meštrović, Brbinj: Mjesni ured Brbinj i župa Brbinj, 1995., 23-38.
- KATIĆ, Lovre, Stećci Imotske krajine, *Starohrvatska prosvjeta* /III. ser./ 3 (1954): 131-169.
- KOLANOVIĆ, Josip, Nadbiskupski sud sredinom XV. stoljeća, u: *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve*, Znanstveni skup o povijesti Zadarske nadbiskupije na Sveučilištu u Zadru 16.–18. studenoga 2004., Program i sažetci izlaganja, Zadar: Zadarska nadbiskupija, 2004., 27-30.
- KOLANOVIĆ, Josip (ur.), *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, sv. 1, Zagreb: HDA, 2006.
- KOVAČIĆ, Slavko, Bosančica ili hrvatska ćirilica, *Crkva u svijetu* 36 (2001) 1: 112-117.
- KRASIĆ, Stjepan, *Počelo je u Rimu. Katolička obnova i normiranje hrvatskoga jezika u XVII. stoljeću*, Dubrovnik: Ogranak MH u Dubrovniku, 2009.

- LISAC, Josip, *Hrvatska dijalektologija II: Čakavsko narječje*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.
- MALIĆ, Dragica, Latinički tekstovi hrvatskoga srednjovjekovlja na narodnom jeziku, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Sv. II. Srednji vijek i renesansa (XIII–XVI. stoljeće)*, ur. Eduard Hercigonja, Zagreb: HAZU – Školska knjiga, 2000., 299–319.
- MALIĆ, Dragica, *Na izvorima hrvatskoga jezika*, Zagreb: MH, 2002.
- MARIĆ, Marija – ŠIMIĆ, Marinka – ŠKEGRO, Ante, Pop Tjehodrag i njegov natpis, *Povijesni prilozi* 26 (2007) 33: 9–32.
- MAŽURANIĆ, Vladimir, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, sv. II. (čteta – grabež), Zagreb: JAZU, 1909.
- MOAČANIN, Nenad, *Turska Hrvatska. Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791. godine*, Zagreb: MH, 1999.
- MAYHEW, Tea, *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule. Contado di Zara 1645–1718*, Roma: Viella, 2008.
- NAZOR, Anica, Ćirilica i glagoljaši, *Brački zbornik* 15 /= »Obljetnica Povaljske listine i praga 1184–1984.« / (1987a): 78–83.
- NAZOR, Anica, Glagoljica u Benkovačkom kraju, u: *Benkovački kraj kroz vjekove, zbornik 1*, ur. Julijan Medini, Benkovac: RO »Narodni list« i OOUR »Novinsko-izdavačka djelatnost« Zadar, 1987b., 125–132.
- NAZOR, Anica, Prožimanje glagoljice i ćirilice na hrvatskom prostoru, u: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost. Sv. II. Srednji vijek i renesansa (XIII–XVI. stoljeće)*, ur. Eduard Hercigonja, Zagreb: HAZU – Školska knjiga, 2000., 289–297.
- NAZOR, Anica, »Ja slova znajući govorim ---« : *knjiga o hrvatskoj glagoljici*, Zagreb: Erasmus naklada, 2008.
- OBAD, Stijepo, Brbinj na Dugom otoku (Nacrt povijesnog razvoja), u: *Brbinj kroz povijest*, ur. Damir Meštrović, Brbinj: Mjesni ured Brbinj i župa Brbinj, 1995., 9–19. (pretisak iz *Zadarske revije* 1–2/1992)
- PETRIČEVIĆ, Ivan, Pročitani »izgubljeni« natpisi, *Kačić* 13 (1981): 273–284.
- PETROVIĆ, Ivanka, Prvi susreti Hrvata s ćirilometodskim izvorima svoje srednjovjekovne kulture, *Slovo* 38 (1988): 5–54.
- RAUKAR, Tomislav, O problemu bosančice u našoj historiografiji, *Izdanja Muzeja grada Zenice* III (1973): 103–144.
- RIMAC, Marko – MLADINEO, Goran, *Zadarsko područje na mletačkom katastru iz 1709. godine. Prvi dio – Donji kotar*, Zadar: DAZD, 2009.
- RUNJE, Petar, *Glagoljica u Zadarskoj nadbiskupiji u srednjem vijeku*, Zadar: Gradska knjižnica Zadar, 2005.
- STRGAČIĆ, Ante, Popis glagoljskih kodeksa u zadarskoj nadbiskupiji, *Starine JAZU* 43 (1951): 280–287.
- STRGAČIĆ, Ante, Inventar fonda matičnih knjiga Državnog arhiva u Zadru, *Arhivski vjesnik* 2 (1959): 485–537.
- SOPTA, Josip, Zadarski nadbiskup Muzio Calini na Tridentinskom saboru, u: *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve*, Znanstveni skup o povijesti Zadarske nadbiskupije na Sveučilištu u Zadru 16.–18. studenoga 2004., Program i sažetci izlaganja, Zadar: Zadarska nadbiskupija, 2004.
- STOŠIĆ, Krsto, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik: Tiskara Kačić, 1941.
- ŠEMATIZAM ZDN – *Šematizam Zadarske nadbiskupije*, ur. Eduard Perićić, Zadar: ZDN, 2005.
- ŠIMIĆ, Marinka, *Jezik srednjovjekovnih kamenih natpisa iz Hercegovine: natpisi pisani hrvatskom ćirilicom*, Sarajevo: Ogranak MH, 2009.
- ŠTEFANIĆ, Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, (I. dio – uvod, Biblija, apokrifi i legende, liturgijski tekstovi, egzorcizmi i zapisi, molitvenici, teologija, crkveni govori /homiletika/, pjesme), Zagreb: Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1969.

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, (II. dio – zbornici različitog sadržaja, regule i statuti, registri, varia, indeksi, album slika), Zagreb: Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1970.

VONČINA, Josip, *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza*, Posebni prilog Stoljećima hrvatske književnosti, Zagreb: MH, 2006.

ZELIĆ-BUČAN, Benedikta, *Bosančica u srednjoj Dalmaciji*, Split: Izdanja Historijskog arhiva, 1961.

ZELIĆ-BUČAN, Benedikta, *Bosančica ili hrvatska cirilica u srednjoj Dalmaciji*, Split: Državni arhiv u Splitu, 2000.

Internetske stranice

<http://www.croatianhistory.net/glagoljica/dpg.html>

<http://www.mzopu.hr/doc/PPZHR2010/13-Zadar/00-Zadar-ID12-2006.pdf>

http://www.zadarska-zupanija.hr/sl_glasnik/glasnici/2006_17glasnik/003.pdf

www.knjiznicari.hr/.../Međunarodno_priznanje_hrvatskog_jezika.doc

http://www.nsk.hr/UserFiles/Image/međunarodno_priznanje_hrvatskog_jezika.png

MARKO RIMAC – IVAN BOTICA

CROATIAN CYRILLIC SCRIPT IN GLAGOLITIC REGISTERS OF BIRTHS WEST OF KRKA

Summary

This paper deals with the existence, use and meaning of Croatian Cyrillic script in Glagolitic registers of births/deaths/marriages in the area west of Krka. The authors have limited their research to Glagolitic registers of birth from the archdiocese of Zadar and diocese of Nin where they have found, based on literature and their own sources, several notes about the ritual of baptism and quite a few marginal notes in Croatian Cyrillic. The motive for this research came from a note from Branko Fučić (1987) that the demarcation line between Glagolitic and Cyrillic script, set on the flows of Krka and Vrbas rivers, was modified by the migrations of people in the early Middle Ages. Such records might serve as guidelines in determining the origin of people inhabiting north Dalmatian coast and islands. Are those written records really a reflection of early medieval migrations, are they a trace of origin of the people who came from certain eastern parts or do they merely confirm that Croatian people used multiple scripts? The results will serve as a further incentive to analyze and research these issues.

Key words: Croatian Cyrillic script, Glagolitic script, Glagolitic registers of birth, Krka (river), Vrbas (river), archdiocese of Zadar, diocese of Nin, Branko Fučić.

„Az grišni diak Branko pridivkom Fučić”

RADOVI MEĐUNARODNOGA ZNANSTVENOG SKUPA
O ŽIVOTU I DJELU AKADEMIKA BRANKA FUČIĆA (1920. – 1999.)

MALINSKA, DUBAŠNICA, OTOK KRK,
30. SIJEČNJA – 1. VELJAČE 2009. GODINE

“I, the Errant Pupil Branko, Surnamed Fučić”

CONFERENCE PAPERS FROM THE INTERNATIONAL SCHOLARLY SEMINAR
ON THE LIFE AND WORK OF ACADEMICIAN BRANKO FUČIĆ (1920–1999)

MALINSKA, DUBAŠNICA, ISLAND OF KRK,
30 JANUARY – 1 FEBRUARY 2009

Priredio / Edited by
TOMISLAV GALOVIĆ

Malinska – Rijeka – Zagreb, MMXI.

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
INSTITUT ZA POVIJEST UMJETNOSTI
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
STAROSLAVENSKI INSTITUT
SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA RIJEKA
OPĆINA MALINSKA-DUBAŠNICA

Uredništvo / Editorial Board

Anđelko BADURINA
Josip BRATULIĆ
Perica DUJMOVIĆ
Igor FISKOVIĆ
Tomislav GALOVIĆ
Tonko MAROEVIĆ
Milan MIHALJEVIĆ
Anica NAZOR
Milan PELC
Slavko SLIŠKOVIĆ
Franjo ŠANJEK

Urednik / Editor-in-Chief

Tomislav GALOVIĆ

Recenzenti / Reviewers

dr. sc. Marica ČUNČIĆ (Staroslavenski institut, Zagreb)
prof. dr. sc. Georg HOLZER (Universität Wien)
akademik Milan MOGUŠ (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb)
dr. sc. Luc ORESKOVIC (Université Paris-Sorbonne, Paris IV)
prof. dr. sc. Ludwig STEINDORFF (Christian-Albrechts-Universität zu Kiel)
akademik Petar ŠIMUNOVIĆ (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb)

Brooklyn

Nakladnici / Publishers

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb / Croatian Academy of Sciences and Arts, Zagreb

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb / Art History Institute, Zagreb

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb / Catholic Theological Faculty,
University of Zagreb, Zagreb

Staroslavenski institut, Zagreb / Old Church Slavonic Institute, Zagreb

Sveučilišna knjižnica Rijeka, Rijeka / University Library of Rijeka, Rijeka

Općina Malinska-Dubašnica, Malinska / The Malinska–Dubašnica Municipality, Malinska

Za nakladnike / For the Publishers

Pavao RUDAN • Milan PELC • Josip OSLIĆ • Marica ČUNČIĆ

Senka TOMLJANOVIĆ • Anton SPICIJARIĆ

Oblikovanje naslovnice / Front-Page

Perica DUJMOVIĆ

Grafički urednik / Graphic Editor

Franjo KIŠ, ArTresor naklada, Zagreb

Prijelom / Layout

Borjana ŠTETIĆ, ArTresor naklada, Zagreb

Lektura / Language Supervision

Tomislava BOŠNJAK BOTICA, prof.

Korektura / Proofreading

Andrea RADOŠEVIĆ, prof.

dr. sc. Sandra SUDEC

Stručni suradnik / Professional Associate

Dejan ZADRO

Prijevod / Translation

Boris ANIĆ (engleski / English), Miroslav BARUN (njemački / German), Edward BOSNAR (engleski / English), Tomislava BOŠNJAK BOTICA (francuski / French), Silva TOMANIĆ KIŠ (engleski / English), autori članaka / Authors

Kazalo / Index

Tomislav GALOVIĆ, David KIŠ

UDK / UDC

Sveučilišna knjižnica Rijeka, Rijeka

Tisak / Printer

Denona d. o. o., Zagreb

Naklada / Issued

800

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem 120804096

ISBN 978-953-6106-90-5 (Institut za povijest umjetnosti)
ISBN 978-953-6080-08-3 (Staroslavenski institut)

Tiskanje zbornika potpomognuto je od Zaklade HAZU.